

1. קווי ההתפתחות העיקריים

המיתון, ששרר בפעילות הכלכלית בשנת 1989, התבטא ברפיון ניכר בשוק העבודה — קיפאון בתעסוקה, גידול ניכר של האבטלה, עצירת המגמה של עליית השכר הריאלי, ואף ירידות שכר בחלק מענפי המשק. שיעור האבטלה, שהחל לעלות כבר ברביע הראשון של השנה, עלה מאוד ברביע השני, והתייצב על הרמה הגבוהה של כ־9 אחוזים בהמשך השנה. שיעור האבטלה הממוצע בשנה כולה היה 8.9 אחוזים. מגמת העלייה של השכר הריאלי למשרת שכיר, ששררה מאז תכנית הייצוב, נעצרה בשנת 1989, שבה ירד השכר הריאלי למשרת שכיר במשק כולו בכ־1.4 אחוזים — התפתחות המשקפת ירידת שכר של 1.8 אחוזים בסקטור העסקי ועלייה של 0.4 אחוזים בסקטור הציבורי. השכר ליחידת תוצר בסקטור העסקי ירד בכ־3.5 אחוזים.

עליית שיעור האבטלה מבטאת את הגידול הניכר של כוח העבודה האזרחי מחד גיסא, ואת הקיפאון בתעסוקה מאידך. התוספת בת 3.2 האחוזים לכוח העבודה משקפת הן גורמים דמוגרפיים כמו גידול האוכלוסייה בגיל העבודה ושינוי בהרכב הגילים — גידול חלקם של בני 34–44, ששיעורי ההשתתפות הם הגבוהים ביותר — והן גורמים התנהגותיים כתגובה לשפל עצמו: עליית שיעורי ההשתתפות הסגוליים, בעיקר של נשים.

במקביל לא עלתה התעסוקה של ישראלים במשק אלא בכמחצית האחוז, והיא משקפת קיפאון בתעסוקה בסקטור העסקי ועלייה בת כשני אחוזים בסקטור הציבורי. ואולם הקיפאון בתעסוקה בסקטור העסקי מסתיר שונות בינענפית רבה בביקוש לעובדים: התעסוקה בענפי המשק המייצרים בעיקר מוצרים סחירים, ובראשם התעשייה והחקלאות, המשיכה לרדת, בעוד שהתעסוקה בחלק מענפי השירותים, ובראשם המסחר והשירותים האישיים והעסקיים, המשיכה להתרחב — למרות הביקושים המקומיים הממותנים, שהם פרי השפל עצמו. ירידת התעסוקה בתעשייה משקפת את המשכו של תהליך ההתייעלות במפעלים, תהליך המלווה בפיטורי עובדים יחד עם עליית התוצר לעובד, ואת סגירתם של מפעלים שאינם יכולים להתחרות בתנאים שהתהוו במשק מאז תכנית הייצוב. זאת, בין היתר, על רקע שינוי בנכונותה של הממשלה להיחלץ להצלתם של מפעלים כאלה. בעיות ההיצע בענף זה, כתוצאה מירידת הרווחיות בו, גרמו לצמצום הביקוש לעובדים (למרות המשך התרחבות הסחר העולמי). פיטורי ההתייעלות וסגירתם של מפעלים לא־תחרותיים בענפים הנתונים בקשיים (למשל טקסטיל, הלבשה ועור), לא לוו בגידול מקביל של התעסוקה בענפים אחרים. רמת השקעות נמוכה במשק בכלל ובתעשייה בפרט (שהסיבות לה נדונו בפרק ב') מעכבת את המשכו של תהליך השינוי המבני, ועדיין לא ניכרת צמיחה וקליטת עובדים בענפי תעשייה שהם בעלי פוטנציאל צמיחה.

כאמור, ירד השכר בשנת 1989, הן במשק כולו והן בסקטור העסקי, ונשאר כמעט ללא שינוי בסקטור הציבורי. אולם כמו בתעסוקה, ניכרה בשנת 1989 שונות רבה בהתפתחות השכר בין ענפיו השונים של הסקטור העסקי. השכר הריאלי למשרת שכיר בתעשייה עלה בכמחצית האחוז, ואילו בענפי השירותים השונים הוא ירד בכ־3 עד 6 אחוזים. ואולם מנקודת ראותו של היצרן, כלומר מנוכה במדד המחירים ליצרן ובעליית התוצר לעובד, ירד השכר ליחידת תוצר בסקטור העסקי בכ־3.5 אחוזים (בכ־3

אחוזים בתעשייה; בשל אמינות נמוכה של נתוני התוצר בענפי השירותים לא חושב הפיריון בהם, ולכן לא אמדנו את השכר ליחידת תוצר בהם¹).

ההתפתחויות בשוק העבודה בשנת 1989 באו לאחר שלוש שנים שבהן עלה השכר הריאלי בשיעורים ניכרים (אם כי בשיעורים נומינליים פוחתים), ושיעור האבטלה היה יציב יחסית (ממוצע שנתי של כ-6.5 אחוזים). עליות השכר הניכרות בתקופה שלאחר תכנית הייצוב קשורות בשינוי האיטי של דפוסי ההתנהגות בשוק העבודה, על רקע הסתגלות איטית של ציפיות הציבור לרמת האינפלציה החדשה. זאת נוסף על גורמים מוסדיים ארגוניים בשוק העבודה, ככוחם הרב של האיגודים בתהליך המיקוח, הפעלתו של חוק שכר המינימום והשפעתו של חוק ביטוח האבטלה. בשנים שלאחר תכנית הייצוב רחפו את השכר כלפי מעלה גם הגיאות בביקושים והציפיות לפיחות, שגרמו למעסיקים להעלות שכר, תוך ציפייה לפיחות, שיתקן את שער החליפין הריאלי ואת המחירים בהתאם. צמצום היצע העבודה מן השטחים מראשית 1988 והחלפת חלקם של עובדי השטחים בעובדים ישראלים פעלו גם הם להעלאת השכר הממוצע, בעיקר בענפים שבהם חלקם של עובדים מן השטחים בתעסוקה גדול.

התנהגות השכר והמחירים והשלכותיהם היו שונות בענפי המשק השונים: בענפים המייצרים בעיקר מוצרים בלתי סחירים (בעיקר ענפי השירותים), עלה השכר עלייה ניכרת, תוך התרחבות ניכרת של התעסוקה ועליות מחירים, שמנעו פגיעה ברווחיות. בענפים המייצרים בעיקר מוצרים סחירים (ובראשם ענף התעשייה) הגיבו היצרנים בעליות שכר (אם כי פחותות מאשר בענפים הבלתי סחירים), כדי לעמוד בתחרות על עובדים עם ענפי השירותים המתרחבים. עליות אלו של השכר, לנוכח המגבלה על העלאת מחירים בענפים אלו, גרמו לפגיעה ניכרת ברווחיותם.

על רקע ההתפתחויות בשוק העבודה מאז תכנית הייצוב, מעלה התפתחות השכר ב־1989 שתי שאלות משלימות: מחד גיסא, מה איפשר את השינוי במגמת השכר, שינוי שהתבטא בעצירת עלייתו בחלק מענפי המשק ובירידתו באחרים, תופעה שלא היינו עדים לה עד 1989, למרות עליית שיעורי האבטלה קודם לכן? מאידך ניתן לשאול: מדוע הגיב השכר בפיגור, ומדוע תגובתו היתה חלקית, ואיפשרה את גידול האבטלה והתייצבותה על שיעור כה גבוה?

אחרי עליית היתר של השכר מאז תכנית הייצוב, נבע השינוי במגמת השכר בעיקרו מההתמתנות בפעילות העסקית — אולם שינוי זה התאפשר עקב הגמשת מערכת השכר (הגמשה שהיא עצמה כמידה רבה תוצאה של כוחות השוק), ובראש וראשונה — בשל טיב הסכם השכר שנחתם באוגוסט 1988 והסכם תוספת הווקר שנחתם בפברואר 1989. לפי הסכמים אלו, לא ניתנו תוספות שכר כלל ארציות או ענפיות,

¹ הנתונים בפרק זה מתבססים בעיקר על נתוני השכר מהמוסד לביטוח לאומי, ונתוני המועסקים ושעות העבודה מסקרי כוח אדם. בנתוני התעשייה יש השנה פער ניכר בין נתונים אלו לנתונים ממדור התעשייה בלמ"ס, המתבססים על מדרי התעשייה. כתוצאה מפער זה, מתקבלת על פי הנתונים של מדרי התעשייה עלייה של כ-4 אחוזים בפיריון העבודה לעומת אי שינוי בפיריון המתקבל לפי נתוני סקרי כוח אדם לתשומת העבודה בתעשייה. זאת ועוד: חישוב עלות העבודה ליחידת תוצר בתעשייה מתבסס על תוצר תעשייתי במחירי שוק. על פי חישוב התוצר במחירי גורמי ייצור, מתקבל כי עלות העבודה ליחידת תוצר ירדה באחוז אחד בלבד.

נתוני תשומת העבודה מתוך מדד התעשייה מוטים כנראה כלפי מטה, בשל חוסר כיסוי (או פיגור בכיסוי) של מפעלים חדשים וכן מפני התרחבות התופעה של העסקה דרך חברות כוח אדם. המועסקים דרך חברות אלו אינם מופיעים במדדים כמועסקים בתעשייה, בעוד שהם מופיעים בענף זה בנתוני סקרי כוח אדם. אין בידינו נתונים על היקף התופעה, אך נראה כי הוא עדיין מצומצם. בשל חוסר הכיסוי נראה, שבהתייחסות לנתונים מיצרניים עדיפים נתוני כוח אדם. לעומת זאת, כאשר דנים ביחסים, למשל בפיריון — התוצר לשעת עבודה — חוסר הכיסוי אינו מטה את המדד, ולכן ניתן להתייחס לנתוני מדד התעשייה לצורך זה.

לוח ד' - 1

אינדיקטורים עיקריים לשוק העבודה 1981 עד 1989
(העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת, אחוזים)

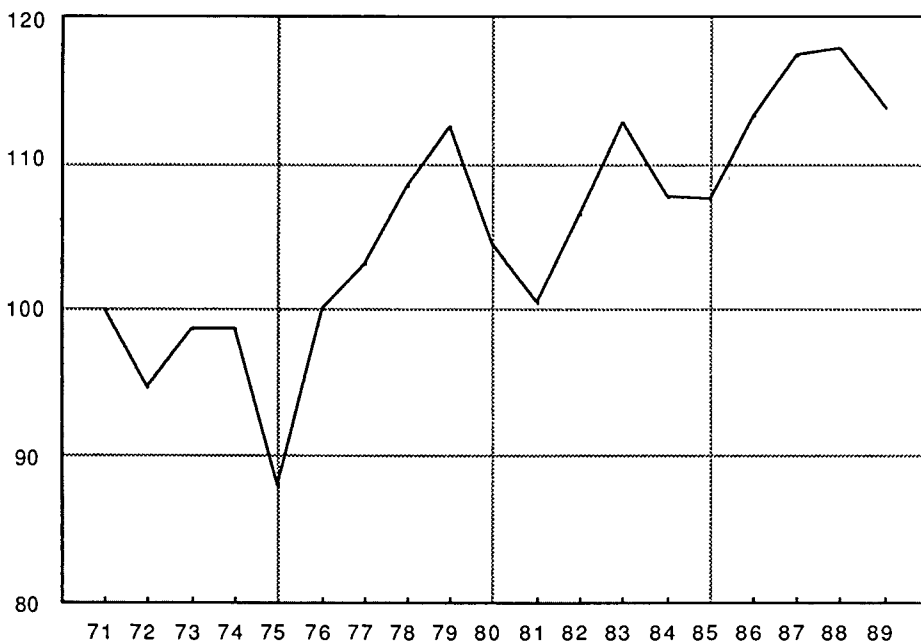
1984-1981					
1989	1988	1987	1986	1985	ממוצע
1.9	1.6	1.7	1.5	1.6	1.7
11.7	-0.6	5.5	-4.8	-5.3	4.6
0.5	3.5	2.6	1.4	0.7	2.0
0.0	3.2	3.9	1.7	0.3	2.0
1.9	4.2	-0.4	0.7	1.7	2.0
1.4	0.3	3.8	2.2	0.1	3.9
-1.4	6.0	7.9	7.8	-9.0	3.8
-1.8	4.7	8.1	9.1	-6.4	3.7
0.4	9.6	7.1	4.4	-14.3	3.9
2.4	14.2	24.9	18.4	-26.3	14.4
-5.3	10.8	15.7	28.8	0.4	1.1
-3.6	0.0	4.4	5.6	0.1	0.7
0.1	1.5	3.3	3.5	5.2	0.9
52.0	51.4	50.4	50.6	50.7	49.9
8.9	6.4	6.1	7.1	6.7	5.1

1) החישוב מבוסס על התוצר המקומי הגולמי, הנמדד מצד השימושים.
המקור: ירחונים סטטיסטיים, סקרי כוח אדם וסקרי משפחות ביהודה ושומרון ובחבל עזה, שערכה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

ותוספת היוקר פיצתה רק חלקית על ההתייקרויות ב־1988 וב־1989. בשיעורי האינפלציה ששררו במשך (יחד עם הסכמים אד־הוק לרחיית חלק מן הפיצוי), פיצו תוספות אלה רק על כמחצית מן ההתייקרות. (זאת גם אם מביאים בחשבון עליות שכר אוטומטיות, הנובעות מתשלומי ותק והעלאות בדרגות). הסכמים אלו הקנו למערכת השכר גמישות רבה יותר, שאיפשרה לפירמות הבודדות לקשור את תוספות השכר לרווחיותן.

למרות ההגמשה של תהליך קביעת השכר, היתה שחיקת השכר הריאלי ברוב הענפים קטנה במידה רבה ממה שאיפשרו ההסכמים הכלליים, על אף העלייה הניכרת של שיעורי האבטלה ב־1989 ושל השכר מאז תכנית הייצוב. את זאת ניתן להסביר בכמה מישורים. ההסבר הראשון נעוץ בהשפעתו של תהליך ההתייעלות, והפיטורין במהלכו, על הרכב כוח העבודה המועסק; הפירמות המתיעלות מפטרות בדרך כלל בעיקר עובדים חדשים, ששכרם נמוך יחסית; כמו כן נסגרו פירמות רבות בענפים שבהם השכר (והתוצר לעובד) נמוך. (ראה סעיף השכר להלן). לעומת זאת נקלטו עובדים בעיקר בפירמות שהשכר והתוצר לעובד בהן גבוהים יחסית. תהליכים אלו העלו את השכר הממוצע, הן בפירמות המתייעלות והן במשק כולו (אם כי לא בהכרח — את השכר ליחידת תפוקה). שנית — נראה כי הפעלתו של חוק שכר המינימום הגבילה את שחיקת השכר ברמות השכר הנמוכות (גם של בעלי שכר הגבוה משכר המינימום), וכך השפיעה בעיקר בענפים בהם מרוכזים עובדים בשכר נמוך. ההסבר השלישי — שהוא, אולי, החשוב ביותר — קשור במבנה המוסדי־איגודי של שוק העבודה. בשוק זה,

דיאגרמה ד'1
עלות העבודה הריאלית ליחידת תוצר¹ בסקטור העסקי, 1971 עד 1989²
 (מדדים=1971=100)

(1) התוצר העסקי המקומי הנקי.

(2) אומדן עלות העבודה ליחידת תוצר (או התמורה לעבודה בתוצר) מתקבל על ידי השוואת אומדנים של משתנים שונים (תוצר, מסים ותמיכות, שכר, זקיפת תמורה לעבודת עצמאיים וכיו"ב), הנגזרים מנתונים סטטיסטיים שונים. בשיטה זו גובר החשש לקיומה של הטיה שיטתית באומדן המיצרף והתמורה לעבודה - כתוצאה מצבירת ההטיות של רכיביו. החשש להטיה באומדן שיעורה המוחלט של התמורה לעבודה גדול יותר מאשר באומדן מגמות השינויים החלים בה בין תקופות שונות.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

שבו נודעת לאיגודים השפעה מכרעת על קביעת השכר, יש הטיה ניכרת של המיקוח לטובת המועסקים ונגד המובטלים: מאחר שהשכר נקבע במשא ומתן בין המעסיק לאיגוד, ולא בין המעסיק לעובד (הפוטנציאלי) הבודד, השפעתם של המובטלים בתהליך המיקוח היא מוגבלת ביותר. לפיכך כוחו של גידול האבטלה לפעול לירידת שכר הוא מוגבל. זאת ועוד, הצמדות שכר בין ענפים ובין משלחי יד, והסכמים לתוספות שכר אוטומטיות בגין ותק והעלאה בדרגות, למרות היחלשותם ההדרגתית מאז תכנית הייצוב, עדיין מגבילים את יכולתו של השכר להגיב על כוחות השוק. יתירה מזאת, קיומו של חוק ביטוח אבטלה מקיף, המאפשר לפרטים לחפש עבודה במשך זמן רב יחסית, פעל למיתון הלחץ של האבטלה לירידת שכר. יש להניח שאי-הוודאות לגבי הימשכותו של השפל ועומקו האטו את תגובת השכר לשפל זה, תגובה שהיתה כרוכה בשינוי, איטי מטבעו, של דפוסי ההתנהגות. תגובה זו התחזקה כאשר גברה ההכרה בעומקו ובאורכו של השפל, ולפיכך — בכורח לשנות את המגמה. קשה להעריך, אם מכלול ההסברים שהועלו מספק תשובה מלאה לשאלת האיטיות והחלקיות של תגובת השכר לשפל. ירידת השכר בענפים המייצרים בעיקר מוצרים בלתי סחירים (רוב ענפי השירותים; לוח ד'-12), תוך

התרחבות התעסוקה בהם, לעומת אי השינוי בשכר בענפים המייצרים בעיקר מוצרים סחירים (בראשם התעשייה) תוך צמצום התעסוקה, מתיישבים עם הברלים ברמת האיגודיות בין שני המגזרים. ענפי השירותים, שבהם רמת האיגודיות נמוכה יחסית, הגיבו על לחצים להורדת שכר, שנבעו משיעור האבטלה הגבוה, יותר מענף התעשייה, שבו כוחם של האיגודים המקצועיים רב יחסית, וחלקם של המפעלים ההסדרותיים והממשלתיים גדול.

2. האוכלוסייה

האוכלוסייה בגיל העבודה גדלה ב־1989 ב־2.0 אחוזים — שיעור גבוה מעט מן הממוצע בשלוש השנים הקודמות. חלקה של שכבת גילאי העבודה העיקריים, 18–64, עלה מעבר לגידול האוכלוסייה, ובתוכה עלה במיוחד חלקה של קבוצת הגיל 34–44.

הסיבה העיקרית לגידול מעל לממוצע של האוכלוסייה בגיל העבודה נעוצה במאזן ההגירה, שהיה השנה חיובי, ובהפרש גדול־יחסית — אחרי מאזן הגירה שלילי בכל השנים שמאז שנת 1985, למעט 1987 (דיאגרמה ד'–2). מאזן ההגירה החיובי (המבוסס, בשלב זה, על נתונים לא סופיים) מקורו בגידול ניכר של העלייה, שהסתכמה השנה בכ־27,000 נפש — מספר העולה בכ־13,000 על הממוצע השנתי בארבע השנים הקודמות. העלייה, שהתגברה בחודשים האחרונים של 1989, היא ראשיתו של גל העלייה הגדול מברית המועצות, הצפוי בשנים הקרובות. הודות להרכב הגילים של אוכלוסיית העולים, שבה משקל הקטינים (0–18) נמוך יחסית (כ־28 אחוזים, לעומת 37 אחוזים בקרב האוכלוסייה היהודית בארץ), ולשיעורי השתתפותם הגבוהים בכוח העבודה (בעיקר אלה של הנשים) — תהיה תרומתם לכוח העבודה גבוהה מתרומתם לגידול האוכלוסייה. עם זאת, מאחר שגל העלייה התגבר רק לקראת סוף השנה, תרומתו לכוח העבודה בשנת 1989 עדיין שולית בלבד.

3. כוח העבודה האזרחי

כוח העבודה האזרחי גדל ב־1989 ב־3.2 אחוזים, אחרי גידול של 3.9 אחוזים בשנה הקודמת, וזאת לעומת גידול בן שני אחוזים בלבד של האוכלוסייה בגיל העבודה בכל אחת משתי השנים הללו (לוח ד'–3). בשלוש השנים הקודמות, לעומת זאת, היה שיעור הגידול של כוח העבודה האזרחי נמוך מזה של האוכלוסייה בגיל העבודה. מתוך סך התוספת לכוח העבודה האזרחי ב־1989 — כ־50 אלף — מקורם של כ־30 אלף בגידול האוכלוסייה בגיל העבודה, והשאר — בגידול נוסף של שיעורי ההשתתפות בכוח העבודה (לאחר גידול דומה בשנה הקודמת). כמחצית מגידול שיעורי ההשתתפות נבעה משינוי בהרכב הגילים, וכמחציתו — מגידול שיעורי ההשתתפות הסגוליים (לוח ד'–6).

עליית שיעורי ההשתתפות בכוח העבודה נובעת בעיקרה מעלייה ניכרת של שיעורי ההשתתפות הסגוליים של נשים בגילים 18–60, בהמשך לעלייה דומה בשנת 1988. הגידול הניכר ביותר היה בקבוצת הגילים 25–34, שבה עלה שיעור ההשתתפות ביותר משני אחוזים. (גידול זה של שיעורי ההשתתפות של הנשים חורג במידה ניכרת ממגמת העלייה של שיעורי ההשתתפות בשנים האחרונות — כ־0.3 נקודת אחוז לשנה.) לעומת זאת נשארו שיעורי ההשתתפות של הגברים בממוצע כמעט ללא שינוי, תוך עלייה בגילים המבוגרים (45–64) וירידה בקבוצות גיל אחרות. גידול מסוים של שיעורי ההשתתפות של גברים נגרם גם בשל השינוי בהתפלגות הגילים (גידול חלקה של קבוצת הגיל 34–44, ששיעורי ההשתתפות הם הגבוהים ביותר), אך הוא קוּזוּ על ידי ירידה קלה של שיעורי ההשתתפות הסגוליים.

העלייה הניכרת של שיעורי ההשתתפות, על רקע גידול שיעורי האבטלה (שהחלה במידה מתונה באמצע 1988, והוחשה בראשית 1989) מתיישבת עם השערת "העובד הנוסף", שלפיה מצטרפים

לוח ד' - 2
המקורות לגידול האוכלוסייה הקבועה, 1981 עד 1989

1989	1988	1987	1986	1985	1984	1983	1982	1981	
(אלפים)									
4,476.8	4,406.5	4,331.3	4,266.2	4,199.7	4,118.6	⁵ 4,033.7	3,977.9	3,921.7	1. האוכלוסייה הקבועה בתחילת התקופה
72.0	70.9	69.7	69.9	71.2	70.7	70.5	68.9	67.6	2. סך הריבוי הטבעי
15.9	16.0	15.9	16.4	17.1	16.9	17.2	17.2	17.1	3. שיעור הריבוי הטבעי ¹
									4. שיעור הריבוי הטבעי של היהודים ¹
12.6	13.0	13.1	14.0	14.5	14.5	14.3	14.3	14.4	5. שיעור הריבוי הטבעי של הלא-יהודים ¹
30.4	29.4	29.2	28.7	29.3	30.0	29.6	31.4	30.7	6. העלייה ברוטו ²
27.2	16.0	15.6	12.3	12.2	21.7	19.1	16.1	14.5	7. תושבים בחוץ לארץ ³
15.5	16.6	10.1	17.1	17.5	11.3	4.7	11.3	25.9	8. מאזן ההגירה (7)-(6)
11.7	-0.6	5.5	-4.8	-5.3	10.4	14.4	4.8	-11.4	9. סך כל הגידול (8)+(2)
83.7	70.3	75.2	65.1	65.9	81.1	84.9	⁴ 85.7	56.2	10. האוכלוסייה הקבועה בסוף התקופה (9)+(1)
4,560.5	4,476.8	4,406.5	4,331.3	4,265.6	4,199.7	4,118.6	4,063.6	3,977.9	

(1) לאלף נפש, מהאוכלוסייה הקבועה המתאימה.

(2) עלייה ברוטו = עולים ועוד תיירים משתקעים ועוד הבאים במסגרת איחוד משפחות (כולל מאזן ממזרח ירושלים).

(3) תושבים בחו"ל = תושבים שיצאו אשתקד וטרם חזרו אחרי שהות של יותר מ-12 חודשים, פחות תושבים חוזרים (תושבי ישראל שחזרו לארץ לאחר היעדרויות של 12 חודש ומעלה), ועוד עולים בכוח, שיצאו לחו"ל, ותושבים שלא חזרו מביקור בירדן. ראה גם: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 1987, עמ' 141, 145-147.

(4) כולל 12.0 מרמת הגולן.

(5) לפי מפקד אוכלוסין 1983.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

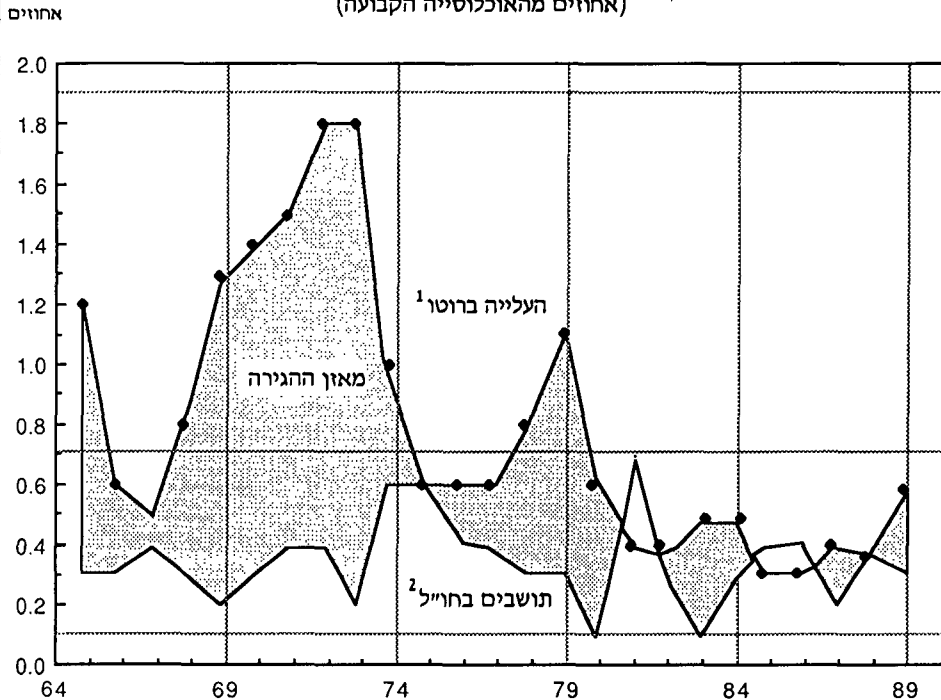
לוח ד' - 3
 בה העבודה הישראלית, נתונים נבחרים 1970 עד 1989

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת											
ממוצע שנתי				ממוצע שנתי				ממוצע שנתי			
1985 לעומת 1979				1979 לעומת 1976				1973 לעומת 1970			
1989	1988	1987	1986	1985	1984	1983	1982	1981	1980	1979	1978
(אחוזים)											
1.7	1.7	1.6	1.6	1.8	1.9	2.3	3.2	4,518.6	4,441.6	4,368.9	4,298.7
2.0	2.0	1.9	1.9	2.2	2.1	2.2	3.1	3,082.2	3,021.3	2,962.3	2,906.3
3.2	3.9	1.5	1.8	1.6	2.3	3.0	2.8	1,603.0	1,553.0	1,494.1	1,471.9
								52.0	51.4	50.4	50.6
0.5	3.5	2.6	1.4	0.7	1.6	3.3	3.5	51.2	50.5	49.9	
								1,460.8	1,453.1	1,403.7	1,367.9
								142.5	99.9	90.4	104.0
								8.9	6.4	6.1	7.1
								46.9	47.6	46.9	
2.1	2.0	1.9	1.9	2.2	2.1	2.1	3.0	1,516.4	1,485.7	1,457.0	1,429.8
1.9	3.3	0.6	1.2	1.3	1.7	1.8	2.1	956.0	938.6	908.7	903.3
								63.0	63.2	62.4	63.2
-0.6	2.8	2.0	1.0	0.1	1.0	2.0	2.6	880.3	885.2	861.1	844.2
								75.7	53.4	47.6	59.1
								7.9	5.7	5.2	6.5
2.0	2.1	1.9	1.9	2.2	2.1	2.3	3.2	1,566.4	1,535.8	1,504.8	1,476.8
5.4	5.0	2.8	2.8	2.0	3.3	5.3	4.5	647.7	614.7	585.2	569.0
								41.3	40.0	38.9	38.5
2.3	4.7	3.6	2.0	1.7	2.7	5.7	5.5	580.9	568.1	542.7	523.8
								66.8	46.6	42.5	45.2
								10.3	7.6	7.3	7.9
-4.1	0.3	11.9	5.8	-1.3	3.1	4.6		104.8	109.3	109.0	97.4

- מועסקים מהשטחים בישראל
- (1) מנוכה מהשפעות של שינויים בהרכבי הגילים ושנות לימוד של האוכלוסייה. בסיס ההשוואה — 1984. האומדנים לשנים 1983 ו-1984 מותאמים לאוכלוסייה בגיל 15 ומעלה. הניכוי נעשה בשיטת התיקון — ראה רוח בנק ישראל לשנת 1980, עמ' 67.
- (2) מספר המועסקים יחסית לאוכלוסייה בגיל העבודה. הנתונים מנוכחים מהשפעות של שינויים בהרכב האוכלוסייה לפי השכלה, גיל ומין; בסיס הניכוי — 1984; מותאם לאוכלוסייה של בני 15 ומעלה.
- ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם וסקרי משפחות בשטחים.

דיאגרמה ד-2

התפתחות ההגירה, 1965 עד 1989 (אחוזים מהאוכלוסייה הקבועה)

(1) העלייה ברוטו - עולים ועוד אזרחים משתקעים ועוד הבאים במסגרת איחוד משפחות.
(2) תושבים בחו"ל - תושבים ששהו בחו"ל 12 חודשים ויותר ולא חזרו, פחות תושבים חוזרים (תושבי ישראל שחזרו לארץ לאחר היעדרויות של 12 חודשים ומעלה) ועוד עולים בכוח שיצאו לחו"ל ותושבים שלא חזרו מביקור בירדן.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

מפרנסים משניים לכוח העבודה בעת מיתון — כדי להחליף את המפרנס הראשי, שאיבד את מקום עבודתו, או כדי להשלים את הכנסתו, שקטנה. חיזוק להשערה זו ניתן למצוא בחלקם הרבייה (קרוב למחצית) של מצטרפים חדשים לכוח העבודה בקרב המובטלים (לוח ד'-9).

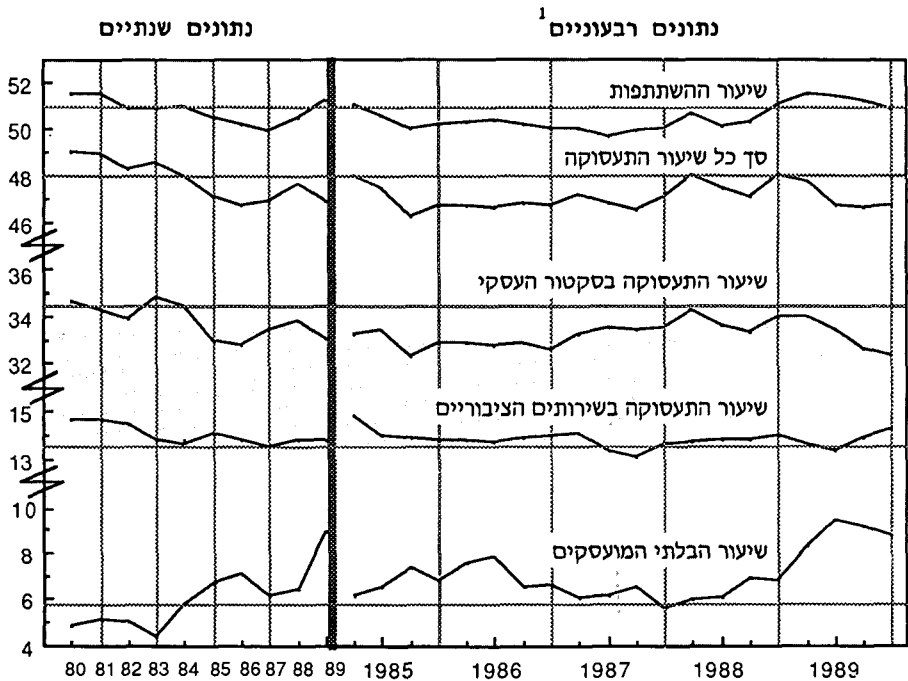
4. התעסוקה ותשומת העבודה בענפי המשק

מספר המועסקים הישראלים גדל ב-1989 בכמחצית האחוז — שינוי המשקף קיפאון בתעסוקה בסקטור העסקי, יחד עם גידול של כשני אחוזים בסקטור הציבורי. מספר המועסקים מן השטחים ירד בכארבעה אחוזים. התעסוקה ירדה ברביעי השני, אחרי קיפאון ברביעי הראשון, נשארה ללא שינוי ברביעי השלישי ועלתה מעט ברביעי הרביעי.

התעסוקה בתעשייה ירדה ירידה תלולה ברביעי השני של השנה, אחרי עלייה קלה ברביעי הראשון, והתאוששה במידה מתונה במחצית השנייה; לעומת זאת בשירותים האישיים עלתה התעסוקה בתחילת

דיאגרמה ד-3

שיעורי ההשתתפות והתעסוקה, מנוכים מהשפעות של שינויים בהרכב האוכלוסייה לפי השכלה גיל ומין, ושיעור הבלתי מועסקים, 1980 עד 1989

(1) הנתונים הרבעוניים הם מנוכי עונתיות.

הקווים האופקיים ברמת 1984.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם, עיבודי בנק ישראל.

השנה, והתייצבה במחציתה השנייה. בשירותים הציבוריים היתה ירידה מסוימת של התעסוקה במחצית הראשונה של השנה, אולם במחציתה השנייה היא עלתה עלייה ניכרת. גידול התעסוקה בסקטור הציבורי בעת מיתון איננו תופעה חדשה. בעבר היה הסקטור הציבורי קולט עובדים בתקופות מיתון, וכך מיתן את עליית שיעור האבטלה. ואולם קליטה זו של עובדים בסקטור הציבורי בעת מיתון, בניגוד למדיניות המוצהרת של צמצומו, טומנת בחובה סיכון, שכן בעת היציאה ממיתון קשה בדרך כלל לפטר את העובדים שנקלטו. יתירה מזו, קליטת העובדים בסקטור הציבורי עשויה למתן את לחצה של האבטלה להורדת השכר בסקטור העסקי, ובכך — לעכב את קליטת העובדים בסקטור זה.

עם זאת מלמדת בחינת ההתפתחות של הרכב התעסוקה בסקטור הציבורי, כי כמחצית מגידול התעסוקה מתרכז בשירותי החינוך, שקוצצו במידה ניכרת במהלך שנות השמונים. המדיניות של הוספת חלק משעות הלימוד שקוצצו והגידול הטבעי של אוכלוסיית התלמידים משתקפים לפיכך בתוספת ניכרת לתעסוקה בסקטור זה. אולם נוסף על גידול התעסוקה במערכת החינוך גדלה גם התעסוקה במינהל הממשלתי והמקומי, ועליות אלו, כאמור, חורגות מן המדיניות המוצהרת של צמצום הסקטור הציבורי.

לוח ד' - 4
התפתחות מבנה התעסוקה של ישראלים, 1970 עד 1989
(אחוזים)

שיעורי גידול שנתיים ממוצעים									
1985-1989	1979-1985	1970-1979	1989	1988	1987	1986	1985 ¹	1979	1970
2.0	1.6	2.9	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1.6	1.9	5.2	29.5	29.3	29.0	29.9	30.0	29.2	23.9
2.2	1.5	2.0	70.5	70.7	71.0	70.1	70.0	70.8	76.1
מזה: בשירותים הפיננסיים									
2.5	5.3	7.7	10.0	10.2	9.6	9.8	9.8	7.8	5.2
0.4	0.8	2.8	21.6	22.3	23.6	23.7	23.0	24.0	24.2

(1) סדרה חדשה מ-1985, שבה כלולים באוכלוסייה בגיל עבודה ובכוח העבודה בני 15 ומעלה (במקום בני 14 ומעלה עד אז), ואומדני האוכלוסייה וכוח העבודה מתוקנים לפי ממצאי מפקד האוכלוסין משנת 1983.
ה מקור: סקרי כוח אדם, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ד' - 5
התפלגות התעסוקה במשק בין הענפים הסחירים לבלתי סחירים
(אחוזים)

ממוצע 1989-1988	ממוצע 1987-1986	ממוצע 1984-1980	
26.6	28.5	28.9	סחירים ¹
22.0	23.6	23.2	תעשייה
3.5	3.8	4.4	חקלאות ² (סחיר)
1.1	1.1	1.3	הובלה ימית ואווירית
73.4	71.5	71.1	בלתי סחירים ¹
14.4	13.5	12.2	מסחר ושירותי אוכל ³
10.1	9.7	9.0	שירותים פיננסיים ועסקיים ³
1.0	1.0	1.0	חשמל ומים
5.0	4.7	6.2	בנייה
5.4	5.4	5.4	תחבורה אחסנה ותקשורת ⁴
7.0	6.4	6.1	שירותים אישיים ואחרים
29.4	29.4	29.7	שירותים ציבוריים
1.1	1.4	1.4	חקלאות (בלתי סחיר)

- החלוקה לסחירים ובלתי סחירים אינה מדויקת — אולם אין ברשותנו סיווג תעסוקה ענפי שיאפשר הפרדה טובה יותר בין הענפים הסחירים לבלתי סחירים. (ראה הערה 2.) סיווג ענפי שונה במקצת מופיע בפרק ב'.
- בענפי החקלאות הסחירים נכללים משקים חקלאיים מעורבים וגידול הדרים ומטעים, בעוד ששאר הענפים בחקלאות נכללים בקטגוריית הבלתי סחירים.
- ענפים אלו הם בלתי סחירים בעיקרם, אולם יש בהם גם רכיב סחיר.
- למעט הובלה ימית ואווירית.

בתוך הסקטור העסקי בולטת שונות רבה בין השינויים בתעסוקה בענפים השונים: בענף התעשייה נמשכה ירידת התעסוקה זו השנה השנייה, ולעומתה נמשכה עליית התעסוקה בענפי השירותים, ובראשם ענפי המסחר ושירותי האוכל, וכן בשירותים האישיים והאחרים. בענף החקלאות היתה עלייה בת אחוז אחד אחרי ירידה בשנה שעברה, ובשירותים הפיננסיים והעסקיים — ירידה של כשני אחוזים, אחרי עלייה ניכרת בשנה שעברה. בסך הכול, כאשר בוחנים את השינוי המבני במשק כפי שהוא משתקף בשינוי ההרכב הענפי של התעסוקה בשנים 1988 ו-1989, מתקבלת ירידה ניכרת של התעסוקה בענפים המייצרים בעיקר מוצרים סחירים — תעשייה וחקלאות — ובמקביל לה עלייה ניכרת בכל ענפי השירותים: מסחר ושירותי אוכל, שירותים פיננסיים ועסקיים ושירותים אישיים ואחרים. חלקם של השירותים הציבוריים נשאר קבוע בתקופה 1986 עד 1989 (לוח ד'-5).

ירידת התעסוקה בתעשייה הקיפה את כל ענפיה הראשיים. היא בלטה במיוחד בענפים טקסטיל, הלבשה, עור ומוצרים, עץ ומוצרים, וכן בענפים מכונות ומוצרי מתכת בסיסית. ירידה מתונה יותר היתה בענפי האלקטרוניקה, מוצרים מינרליים, וכלי הובלה², וזו מוסברת, בחלק מן הענפים, בקיפאון של ההוצאה הביטחונית ושל הביקושים המקומיים בכלל, ובאחרים — באופיו של תהליך ההתייעלות. את ירידת התעסוקה בענפים טקסטיל, הלבשה, עור ועץ, שבהם השכר למועסק נמוך יחסית (ממוצע הנמוך כשליש מהממוצע, בתעשייה כולה) ניתן להסביר בחלקם הגדול יחסית של המועסקים בשכר מינימום בענפים אלו: לפיכך, עדכוננו של שכר המינימום העלה את עלות העבודה בענפים אלו בשיעורים ניכרים, ועלייה זו הגבירה את פליטת העובדים מתוכם. בענף המזון, שאף בו השכר הממוצע נמוך יחסית, ייתכן שנמנעה ירידה תלולה של התעסוקה, עקב ההגנה הרחבה שענף זה זוכה לה מפני תחרות מחו"ל ועקב הריכוזיות הרבה בו, המאפשרת לגלגל עלויות שכר לצרכן. את הבעיה בענפים המסורתיים החמירה גם האינפלציה, שגרמה לאי סדירות בהופעתם של העובדים מן השטחים לעבודה, ואולי גם להחלפת חלקם בעובדים ישראלים, יקרים יותר. יתירה מזאת, ענפים אלו, שהם עתירי עבודה זולה בעולם כולו, מתקשים להתחרות עם ארצות שבהן שכר העבודה נמוך במידה רבה מרמתו בארץ (גם בלא שכר המינימום). לפיכך, ללא שינוי בהרכב מוצריהם ממוצרים סטנדרטיים למוצרים ייחודיים, שהם בעלי שולי רווח גבוהים יותר — הצטמצמותם היא בלתי נמנעת.

נתוני קליטה של עובדים בתעשייה במפעלים מתרחבים וחדשים ונתוני פליטה במפעלים מצטמצמים ונסגרים נותנים תמונה ענפית דומה³ (לוח ב'-ג'-19). עיקר ניידות העובדים (המוגדרת כסיכום הקליטה והפליטה של עובדים) היתה בין מפעלים קיימים, ששרדו למרות השפל, ורק חלקה הקטן — במפעלים שנסגרו בעקבותיו או בחדשים שנפתחו. במרבית הענפים המצטמצמים, כשני שלישים מן העובדים נפלטו ממפעלים שהפחיתו את התעסוקה, וכשליש — ממפעלים שנסגרו. קליטת עובדים היתה גם היא בעיקר במפעלים שהרחיבו את התעסוקה בהם, ורק מעט במפעלים חדשים. עם זאת ניכרה ניידות עובדים גבוהה בכמה מן הענפים שבהם צומצמה התעסוקה בשיעורים גבוהים ביותר: בענפי הטקסטיל, ההלבשה, עץ ומוצרים, עור ומוצרים ומתכת בסיסית, שמהם נפלטו עובדים רבים, גם נקלטו עובדים בשיעור ניכר. את הניידות הגבוהה של עובדים בענפים אלו (פרט לענף המתכת הבסיסית), שהם בעיקרם ענפים תחרותיים יחסית, המתבססים על עבודה פשוטה, ניתן להסביר הן בשינוי מבני, המתנהל בהם, כנראה (ייתכן, למשל, שמפעלים המייצרים מוצרים בעלי איכות וייחוד מתרחבים על חשבון מפעלים המייצרים מוצרים סטנדרטיים) והן בעתירות ההון האנושי הנמוכה יחסית, שמאפיינת את כוח העבודה שלהם, ולכן יכולת הניידות שלהם רבה. הנתונים המפעליים מראים גם, כי המפעלים שבהם צומצמה

² הפירוט של התפתחות התעסוקה בתת הענפים בתעשייה מתבסס על הנתונים של מדדי התעשייה.
³ נתוני ניידות העובדים מבוססים על פנל של 2,200 מפעלי התעשייה, ששימש לעריכת סקרי התעשייה בין השנים 1979 עד 1988. הנתונים נאספו ועובדו בידי מר חיים רגב מן הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ד' - 6

תוספות של שייכים לכות העבודה המקומי וקליטתם לפי סקטורים, 1970 עד 1989
(העלייה או הירידה (-), ממוצע שנתי, אלפים, מעוגל)

1989	1988	1987	1986	1985	1984	1983	1982	1977- 1979	1973- 1976	1970- 1973
ישראלים — כל האוכלוסייה										
50.3	58.9	21.6	26.3	23.1	41.3	35.9	18.1	36.0	15.1	38.8
31.3	29.8	28.0	27.6	32.2	31.4	27.9	23.5	26.4	26.4	34.5
8.0	11.2	3.3	5.4	9.2	8.3	9.2	9.7	9.8	3.6	7.2
10.8	18.2	-9.7	-6.7	-18.2	1.6	-0.8	-15.1	-0.2	-14.9	-2.9
גברים										
17.4	29.9	5.4	10.8	12.0	16.0	18.5	8.8	13.9	4.0	20.3
19.4	17.9	17.2	16.9	20.0	19.9	17.4	14.2	17.0	17.4	23.4
2.5	3.0	-1.2	-2.1	0.3	1.4	2.0	3.1	1.8	-1.9	0.0
-4.5	9.0	-10.6	-4.0	-8.3	-5.3	-0.9	-8.5	-4.8	-11.5	-3.1
נשים										
33.0	29.5	16.2	15.5	11.1	25.3	17.4	9.3	22.1	11.1	18.5
12.2	12.1	10.8	10.7	12.2	11.4	10.1	9.3	9.5	9.0	11.1
5.5	8.2	4.5	7.5	8.9	6.9	7.2	6.6	9.0	5.5	7.2
15.3	9.2	0.9	-2.7	-10.0	6.9	-0.1	-6.6	4.7	-3.4	0.2
מועסקים מהשטחים המוחזקים										
-4.5	0.3	11.5	5.3	-1.2	2.6	8.2	4.2	3.1	-0.1	14.8

1. הגידול בשייכים לכות העבודה
סך הכול

הנובע מגידול האוכלוסייה¹
הנובע משינוי בהרכב הגילים
ובמספר שנות הלימוד
הנובע משינוי בשיעורי
ההשתתפות הסגוליים²

סך הכול

הנובע מגידול האוכלוסייה¹
הנובע משינוי בהרכב הגילים
ובמספר שנות הלימוד
הנובע משינוי בשיעורי
ההשתתפות הסגוליים²

סך הכול

הנובע מגידול האוכלוסייה¹
הנובע משינוי בהרכב הגילים
ובמספר שנות הלימוד
הנובע משינוי בשיעורי
ההשתתפות הסגוליים²

2. סך הגידול במועסקים מהשטחים
המוחזקים בישראל

לוח 6' - 6 (המשך)

תוספות של שייכים לכוח העבודה המקומי וקליטתם לפי סקטורים, 1970 עד 1989
(העלייה או הירידה (-), ממוצע שנתי, אלפים, מעוגל)*

1989	1988	1987	1986	1985	1984	1983	1982	1977- 1979	1973- 1976	1970- 1973
מקומיים — כל האוכלוסייה										
3. הקליטה לפי סקטורים										
45.8	59.2	33.1	31.8	21.9	43.9	44.1	22.3	39.1	15.0	53.6
סך הכול										
-5.6	33.3	46.7	23.3	-0.1	15.9	46.2	16.2	24.3	-1.7	44.9
בסקטור העסקי ³										
8.8	16.4	0.6	0.8	8.3	5.9	3.1	6.3	16.8	12.5	11.7
בשירותים הציבוריים — שכירים										
42.6	9.5	-14.2	7.7	13.7	22.1	-5.2	-0.2	-1.9	4.2	-2.9
מובטלים ישראלים										
גברים										
12.9	30.2	16.9	16.1	10.8	18.6	26.7	13.0	17.0	3.9	35.1
סך הכול										
-11.5	22.3	28.2	14.8	-4.2	6.8	33.4	10.2	14.2	-1.3	34.1
בסקטור העסקי ³										
2.1	2.1	0.2	-1.3	3.6	0.4	-4.0	1.9	4.3	3.3	2.9
בשירותים הציבוריים — שכירים										
22.3	5.8	-11.5	2.6	11.4	11.4	-2.7	0.9	-1.5	1.9	-1.9
מובטלים ישראלים										
נשים										
33.0	29.5	16.2	15.7	11.1	25.3	17.4	9.3	22.1	11.1	18.5
סך הכול										
6.1	11.1	18.5	8.5	4.1	9.1	12.8	6.0	10.0	-0.4	10.8
בסקטור העסקי ³										
6.7	14.3	0.4	2.1	4.7	5.5	7.1	4.4	12.5	9.2	8.8
בשירותים הציבוריים — שכירים										
20.2	4.1	-2.7	5.1	2.3	10.7	-2.5	-1.1	-0.4	2.3	-1.0
מובטלים ישראלים										

* הנתונים אינם מסתכמים בגלל עיגולים.

(1) בהנחה של שיעורי השתתפות ממוצעים כמו בשנה הקודמת.

(2) הפרשי שיעורי ההשתתפות מוכפלים באוכלוסייה בשנה הנדונה.

(3) לרבות עצמאיים בשירותים הציבוריים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם, סקרי משפחות בשטחים המוחזקים ועיבודי בנק ישראל.

לוח ד' - 7
המועסקים ותשומת העבודה בסקטורים העיקריים במשק, 1984 עד 1989

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת												
1989	1988	1987	1986	1985	1984	1989	1988	1987	1986	1985 ¹	1985	1984
(אחוזים)												
א. המועסקים												
(אלפים, ממוצע שנתי)												
1.	מועסקים ישראלים	1,359.0	1,368.3	1,349.2	1,367.9	1,403.7	1,453.1	1,460.8	1.5	0.7	1.4	2.6
2.	מועסקים מהשטחים	93.1	91.9	92.1	97.4	109.0	109.3	104.8	2.9	-1.3	5.8	11.9
3.	סך כל המועסקים המקומיים	1,452.1	1,460.2	1,441.3	1,465.3	1,512.7	1,562.4	1,565.6	1.6	0.6	1.7	3.2
(1) + (2)												
4.	המועסקים בשירותים	403.5	410.2	408.2	411.0	410.5	426.8	434.9	1.7	1.7	0.7	-0.1
5.	המועסקים בסקטור העסקי	1,048.6	1,050.0	1,033.1	1,054.3	1,102.2	1,135.6	1,130.7	1.5	0.1	2.1	4.5
(3) - (4)												
ב. תשומת עבודה של מועסקים												
(מיליוני שעות, ממוצע שבועי)												
1.	תשומת עבודה של ישראלים	48.9	49.3	48.7	49.1	50.3	52.0	52.9	1.7	0.7	0.8	2.3
2.	תשומת עבודה של עובדים מהשטחים	4.1	4.1	4.1	4.4	4.9	3.7	3.8	1.7	-1.1	7.7	9.7
3.	סך כל תשומת העבודה המקומית	53.1	53.4	52.8	53.5	55.1	55.7	56.6	1.7	0.5	1.4	2.9
(1) + (2)												
4.	תשומת העבודה בשירותים	12.7	13.0	12.9	12.7	12.8	13.2	13.6	0.5	2.0	-1.2	0.2
5.	תשומת העבודה בסקטור העסקי	40.3	40.4	39.9	40.8	42.3	42.5	43.1	2.1	0.1	2.2	3.8

(1) ראה הערה 1 בלוח ד'-4.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל; נתונים מעוגלים.

המועסקים המקומיים ותשומת העבודה בסקטור העסקי לפי ענפים, 1984 עד 1989

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת												
1989	1988	1987	1986	1985	1984	1989	1988	1987	1986	1985 ³	1985	1984
(אחוזים)												
1. המועסקים (אלפים, ממוצע שנתי)												
סך הסקטור העסקי												
-0.4	3.0	4.5	2.1	0.1	1.5	1,130.7	1,135.6	1,102.2	1,054.3	1,033.1	1,050.0	1,048.6
-0.2	8.9	7.3	-6.1	-6.6	-5.2	127.6	127.8	117.4	109.4	116.5	116.6	124.9
-3.2	-2.8	2.7	4.2	0.4	2.6	327.4	338.2	348.1	338.8	325.1	329.4	328.0
-1.9	-5.0	2.8	-1.4	8.1	0.9	81.8	83.4	87.8	85.4	86.6	92.4	85.5
-1.8	3.5	5.7	0.5	-3.6	3.0	93.1	94.8	91.6	86.7	86.3	86.4	89.6
מסחר, שירותים אישיים ועסקים												
3.3	8.3	6.7	3.8	2.2	4.3	415.7	402.6	371.6	348.2	335.3	339.5	332.3
-3.2	3.2	-2.3	0.3	-2.1	-2.8	62.7	64.8	62.8	64.3	64.1	64.5	65.9
-0.7	6.6	9.7	5.1	-8.6	0.8	14.4	14.5	13.6	12.4	11.8	11.7	12.8
						8.2	9.4	9.3	8.7	7.2	9.1	9.8
2. תשומת עבודה (מיליוני שעות, ממוצע שבועי)												
סך כולל הסקטור העסקי ²												
1.4	0.3	3.8	2.2	0.1	2.1	43.1	42.5	42.3	40.8	39.9	40.4	40.3
5.1	-4.6	7.7	-6.5	-5.6	-6.0	4.9	4.7	4.9	4.5	4.9	4.9	5.1
-0.5	-4.3	1.5	4.8	0.3	3.7	12.8	12.9	13.5	13.3	12.7	12.8	12.8
-1.0	-8.4	1.9	-2.2	10.6	2.7	3.2	3.2	3.5	3.4	3.5	3.7	3.3
-2.3	1.4	7.5	0.5	-4.8	4.3	3.6	3.7	3.7	3.4	3.4	3.4	3.6
מסחר, שירותים אישיים ועסקים ¹												
5.1	6.8	6.0	4.8	1.7	5.2	15.4	14.6	13.7	12.9	12.3	12.5	12.3
-1.4	2.9	-3.7	0.3	-0.2	-2.3	2.3	2.3	2.3	2.4	2.4	2.4	2.4
-1.4	14.5	0.4	10.4	-8.4	-2.9	0.6	0.6	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5

(1) ענפים 50-59, 90-99, 73, כולל "יתר" עובדי השטחים המוחזקים (פחות עובדים בשירותים הציבוריים).

(2) הנתונים אינם מסתכמים בשל השמטת ענף ה"לא ידוע"; נתונים מעוגלים.

(3) ראה הערה 1 בלוח ד'-4.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

התעסוקה מתאפיינים בתוצר־לעובד נמוך יחסית, בעוד שבאלו שקלטו עובדים היה התוצר לעובד גבוה יחסית.

מספר שעות העבודה השבועיות למועסק במשק כולו עלה בכ־1.5 אחוזים, ב־1.8 אחוזים בסקטור העסקי וב־0.5 אחוזים בציבורי. לפי נתונים אלו ונתוני התעסוקה, מתקבל, כי תשומת העבודה בסקטור העסקי גדלה ב־1.4 אחוזים, ובסקטור הציבורי — ב־2.4 אחוזים. עליית מספר השעות השבועיות למועסק בסקטור הציבורי, למרות קיזוז מוסדי של מכסת השעות השבועית מ־43.5 שעות ל־42.5 שעות באפריל 1989, מבטאת בעיקרה את ירידת חלקם של המועסקים במשרות חלקיות.

בסקטור העסקי יכול גידולן של מספר השעות למועסק, שעיקרו במחצית השנייה של השנה, להראות, שהמעסיקים העדיפו, בשלב זה, את הארכת יום העבודה של המועסקים על העסקת עובדים חדשים. זאת בשלב שבו יש אמנם סימנים ראשוניים של התאוששות במשק — אולם אי ודאות רבה אופפת עדיין את עצם קיומה של ההתאוששות ואת עוצמתה. העיתוי של הגדלת מספר השעות יחד עם עצירת הירידה בתעסוקה — שניהם במחצית השנייה של השנה — נוטים לאשש השערה זו.

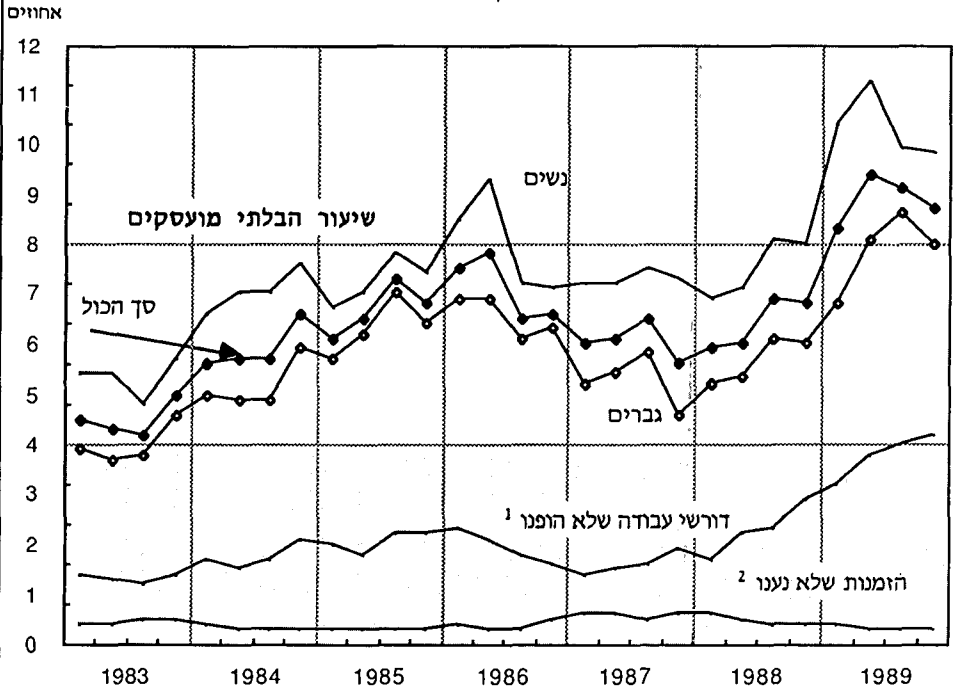
5. האבטלה

הגידול הניכר של כוח העבודה האזרחי מזה והגידול המתון של תעסוקת ישראלים מזה באים לידי ביטוי בעלייה ניכרת של שיעור האבטלה בשנת 1989 — מ־6.4 אחוזים ב־1988 ל־8.9 אחוזים ב־1989. בחינת שיעורי האבטלה בקרב אוכלוסיות שונות מורה, כי ב־1989 היו שיעורי האבטלה גבוהים במיוחד אצל נשים, כ־10.4 אחוזים, וכן באזורי הפיתוח, כ־13 אחוזים. (עם זאת יש לציין, ששיעורי האבטלה באוכלוסיות אלה גבוהים בדרך־כלל מהשיעורים הממוצעים באוכלוסייה). כמו כן היה משקלם של אלו שלא עבדו ב־12 החודשים האחרונים (כלומר מובטלים מתוך המצטרפים לכוח העבודה) קרוב למחצית. לעומת זאת ירד במקצת חלקם של צעירים (14–24) בקרב המובטלים, אחרי יציבות ב־1988 (לוח ד'–9). בהקשר זה מעניינת במיוחד ההשוואה של מאפייני האבטלה ב־1989 עם אלו של האבטלה בתקופה קודמת, שבה הגיעו שיעוריה לממדים דומים — 7.4 אחוזים ו־10.4 אחוזים בשנים 1966 ו־1967, בהתאמה. בהשוואה זו יש לציין תחילה את נקודות המוצא השונות של שיעורי האבטלה בשתי התקופות. (כבסיס ההשוואה ישמש שיעור האבטלה הממוצע בחמש השנים שקדמו למיתון). בשנים 1961 עד 1965 היה שיעור האבטלה הממוצע 3.5 אחוזים, ואילו בשנים 1983 עד 1987 — 6.0 אחוזים. (שימוש בממוצע שיעור האבטלה בארבע השנים שקדמו לתכנית הייצוב — 1980 עד 1984 — כבסיס להשוואה היה מוריד את אבטלת הבסיס ל־5.1 אחוזים). מתוך נתונים אלה ומתוך בחינת שיעורי האבטלה על פני זמן נראה שרמת האבטלה של תעסוקה מלאה, או האבטלה הטבעית עלתה בכ־2.5 אחוזים⁴. תופעה זו נעוצה לפחות בחלקה בחוק ביטוח האבטלה, שתרם להתייצבות על שיעורי אבטלה בסיסיים גבוהים יותר (ואולי גם לאי־הפיכות של העליות של שיעורי האבטלה)⁵. האבטלה בעת המיתון של 1966/67 התאפיינה בדומיננטיות של תופעת "העובד המתייאש", שהתבטאה בירידה ניכרת של שיעור ההשתתפות בכוח העבודה בשנות המיתון (כאשר אנשים אשר נואשו מן החיפוש הממושך, שלא הניב פירות, יצאו מכוח העבודה); לעומת זאת מאופיינת האבטלה של 1989 בדומיננטיות של תופעת "העובד הנוסף" — הבאה לידי ביטוי בעלייה ניכרת של שיעורי ההשתתפות בכוח העבודה, בעיקר של נשים. (העובדה שבמיתון

⁴ גידול ניכר של שיעורי האבטלה הטבעית נמצא באותה תקופה גם ברוב ארצות אירופה ובארה"ב.
⁵ בעת המיתון של 1966/67 קיבלו חלק מן המובטלים תשלומי סעד (המקבילים במידה רבה להשלמת הכנסה, הניתנת כיום) — אולם גובהם של תשלומי הסעד לא היה תלוי בשכרו של האיש לפני תקופת האבטלה, הקריטריונים לקבלתם היו מחמירים יחסית, וקבלתם היתה כרוכה בסטיגמה חברתית.

אינדיקטורים לאבטלה, 1983 עד 1989

(נתונים רבעוניים ומנוכחי עונתיות, אחוזים מכוח העבודה האזרחי)

(1) דורשי עבודה ישראלים פחות הזמנות שסופקו על ידי ישראלים.

(2) הזמנות לעובדים שלא סופקו על ידי ישראלים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר כוח אדם, משרד העבודה, שירות התעסוקה.

של 1989 אין עדויות לתופעת "העובר המתייאש" לעומת מציאותה ב־1966/67 קשורה אולי בדמי האבטלה, שקבלתם מותנית ברישום של המובטל כמחפש עבודה בלשכת התעסוקה.)

פן אחר של ההבדל בהתפתחות שיעורי ההשתתפות בין המיתון של 1966/67 (ירידה) ו־1989 (עלייה) הוא חלקם של המובטלים שלא עברו ב־12 החודשים הקודמים: ב־1966/67 היה חלקם רק כרבע, ופירושו של דבר כי רוב המובטלים היו מקרב עובדים שעברו ופוטרו מעבודתם; ב־1989 חלקם של אלו שלא עברו ב־12 החודשים הקודמים הוא כמחצית ממספר המובטלים — ביטוי לחלקם הגדול של המצטרפים לכוח העבודה בקרב המובטלים.

ב־1966/67 בלט גידול ניכר של כוח העבודה הצעיר (גילאי 14–17) ושיעורי אבטלה גבוהים במיוחד בגילים אלה. לעומת זאת ב־1989 מתאפיינת אוכלוסייה זו בשיעורי השתתפות נמוכים ביותר (כנראה הודות לחוק חינוך תיכון חנינם), ותרומתה לאבטלה כמעט זניחה.

מאפיין נוסף של האבטלה ב־1989 לעומת זו של 1966/67 הוא עומק האבטלה הגבוה יותר: מספר ימי האבטלה הממוצע בחודש למובטל ב־1989 היה 15 יום, לעומת 7 ימים ב־1966/67. גם שינוי זה עשוי

לוח ד' - 9
מאפייני הבלתי מועסקים, 1983 עד 1989
(אחוזים)

1989	1988	1987	1986	1985	1984	1983	
(השיעור בקרב הבלתי מועסקים)							
80.3	73.5	71.5	75.4	77.5	75.6	70.3	1. חיפשו עבודה 5 שבועות או יותר
57.6	47.5	48.3	49.6	51.5	52.4	48.9	2. חיפשו עבודה דרך שירות התעסוקה
42.8	42.1	42.5	42.4	42.1	39.6	38.9	3. מפרנסים ראשוניים (ראשי משפחות)
53.8	54.0	50.2	50.7	51.1	51.2	48.3	4. עברו ב־12 החודשים האחרונים מזה: (האחוזים מתוך קבוצה 4)
60.9	50.8	48.2	54.9	59.5	55.8	41.0	א. פוטרו מעבודתם
19.0	24.5	30.9	22.2	19.7	22.2	33.0	ב. התפטרו מעבודתם
26.6	25.8	25.5	24.3	24.3	25.0	23.2	ג. עיסוקם האחרון בתעשייה
							ד. עיסוקם האחרון בשירותים
13.9	13.3	15.3	15.9	14.9	16.6	17.8	הציבוריים
53.1	53.4	52.8	56.7	58.6	54.6	55.5	5. התפלגות לפי מין: שיעור הגברים
							6. התפלגות לפי שנות לימוד
18.6	17.0	20.3	20.1	23.0	21.6	21.8	0-8 שנים
61.6	63.3	60.1	61.8	60.8	59.6	59.7	9-12 שנים
19.8	19.7	19.6	18.1	16.0	18.7	18.0	13 שנים ומעלה
							7. התפלגות לפי קבוצות גיל:
36.3	38.5	38.5	41.6	42.4	43.9	45.3	גילאי 14-24
31.2	30.4	30.9	31.1	32.0	33.5	32.6	גילאי 25-34
27.6	27.0	26.3	23.6	21.9	19.2	17.9	גילאי 35-54
4.8	4.0	4.3	3.8	3.7	3.4	4.2	גילאי 55 ומעלה
8.7	8.5	9.6	10.2	11.7	11.8	11.9	8. חיילים משוחררים
(שיעור הבלתי מועסקים בקרב הקבוצות השונות)							
							9. אבטלה בקבוצות גיל:
20.7	15.8	15.4	18.9	18.2	16.3	12.8	גילאי 14-24
9.6	6.8	6.3	7.2	6.8	6.2	4.6	גילאי 25-34
5.7	4.1	3.8	4.1	3.8	3.0	2.2	גילאי 35-54
3.4	2.0	2.0	0.2	1.9	1.4	1.3	גילאי 55 ומעלה
(שיעור הבלתי מועסקים)							
							10. אבטלה לפי מחוזות
7.8	7.3	6.9	7.5	7.7	6.8	5.7	ירושלים
8.2	6.6	6.5	9.0	8.1	6.5	4.5	הצפון
9.2	7.0	7.1	7.8	6.4	5.3	4.6	חיפה
8.5	5.6	5.2	5.9	6.3	5.9	4.5	מרכז
8.2	5.5	5.0	5.7	5.2	5.1	3.9	תל-אביב
11.4	8.5	7.8	8.6	8.8	7.1	4.7	דרום
8.9	6.4	6.1	7.1	6.7	5.9	4.5	סך הכול

ה מקור: סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (בחלקם — נתונים שלא פורסמו).

לנבוע מקיומו של חוק ביטוח אבטלה, שלא היה ב־1966/67. חוק זה מאפשר למובטל לחפש עבודה מתאימה זמן רב יותר, ולא להיאלץ לקבל את העבודה הראשונה המוצעת לו. ייתכן גם, שקיומה של תעסוקה יזומה ב־1966/67 קיצר במידה מסוימת את תקופת האבטלה הממוצעת למובטל. אף כי עומק האבטלה ב־1989 רב יותר, ניתן לומר שבשני מובנים אחרים היתה אבטלת 1966/67 חמורה יותר: ראשית, שיעורה ביחס לשיעור האבטלה של תעסוקה מלאה ששרר באותה תקופה היה גבוה יותר; שנית, הדומיננטיות של תופעת "העובר המתייאש" ב־1966/67 לעומת זו של תופעת "העובר הנוסף" ב־1989, מלמדת שב־1966/67 היה אחוז האנשים מכוח העבודה שהכנסתם נפגעה בגלל האבטלה גבוה יותר מאשר ב־1989. יתירה מזאת, עוצמת הפגיעה ב־1989 מותנה הודות לדמי האבטלה. למרות שהאבטלה של 1989 מאופיינת בשיעורי השתתפות גבוהים מאוד, לא ניתן להניח, כי היציאה מן המיתון תביא בהכרח לירידת שיעורי ההשתתפות. הצטרפותם של מפרנסים משניים לכוח העבודה בעת מיתון עשויה להיות במידה רבה בלתי הפיכה: המצטרפים החדשים נוטים להישאר בשוק העבודה גם לאחר המיתון. הדברים אמורים במיוחד בנשים, ששיעורי השתתפותן מאופיינים ממילא במגמת עלייה, ומפני המיתון עלייתם של שיעורים אלו מקדימה את המגמה. יש לצפות אפוא, כי שיעורי ההשתתפות בכוח העבודה יישארו גבוהים, וגם גידול ניכר של התעסוקה, שילווה יציאה מהמיתון, עלול להותיר במשק שיעורי אבטלה גבוהים יחסית לעבר.

6. השכר

השכר הנומינלי למשרת שכיר עלה בממוצע ב־1989 במשק כולו ב־18.5 אחוזים, בסקטור העסקי ב־18.0 אחוזים, ובשירותים הציבוריים ב־20.7 אחוזים. עליות נומינליות אלו משקפות ירידה בת 1.4 אחוזים של השכר הריאלי במשק כולו, ירידה של 1.8 אחוזים בסקטור העסקי ועלייה של 0.4 אחוזים בשירותים הציבוריים. ירידת השכר בסקטור העסקי והקיפאון בשכר הסקטור הציבורי באו אחרי עלייה שנתית ממוצעת ב־7 אחוזים של השכר הריאלי בכל אחד משני הסקטורים בשלוש השנים הקודמות. זאת לאחר ירידות שכר של 6.4 אחוזים בסקטור העסקי ו־14.3 אחוזים בסקטור הציבורי בשנת 1985 (לוח ד'–10).

הרפיון בשוק העבודה — שאותותיו הראשונים ניכרו בסוף 1988 בגידול מתון של שיעורי האבטלה (ופיגרו במידה מסוימת אחרי סימני המיתון הראשונים מאמצע 1987), וגברו מאוד במהלך 1989 — הביא ללחץ ניכר על השכר. לחץ זה מצא את ביטוי בהגמשתם של הסדרי השכר המוסדיים — הסכם תוספת היוקר, שנחתם בפברואר 1989 (פרטיו יובאו בהמשך הפרק) כלל רק פיצוי חלקי, פחות ממחצית מן ההתייקרויות של 1988 ו־1989, וכן נחתם הסכם לאי העלאת שכר ברמה הארצית. חלקם של הסכמי השכר המוסדיים — תוספת היוקר והסכם השכר הכלל ארצי — פחת במידה ניכרת (לוח ד'–11), דבר שאיפשר הגמשה של מערכת השכר. (כדי לעמוד על מלוא התוספות האוטומטיות בשכר, יש להוסיף לשינוי בשכר בגין תוספת היוקר והסכמי שכר כלל ארציים כשני אחוזים בגין תוספות שכר אוטומטיות, הנובעות מתוספות ותק ודרגות). הגמשה זו פירושה, שהשכר כיום נקבע במידה רבה יותר מאשר בעבר ברמה הענפית והמפעלית, וכך ניתן לחזק את הוויקה בין השכר לרווחיות הענף או המפעל. הגמשה זו של מערכת השכר מצאה את ביטוייה הן בירידות של השכר הריאלי בענפים שונים בגלל המיתון, והן בגידול הפיזור הבינענפי של השכר (מנוכה גם במחירים לצרכן וגם במחירים ליצרן⁶).

⁶ ניכוי השכר הנומינלי במדד המחירים לצרכן מבטא את כוח הקנייה של השכר מנקודת ראותו של העובר. הניכוי במדד המחירים ליצרן (שיפורט להלן) מבטא את עלות השכר מנקודת ראותו של היצרן, ולכן חשוב לצורך ניתוח השפעת השכר על הרווחיות.

העלייה או הירידה (-) בשכר הריאלי הממוצע למשרת שכיר¹ 1980 עד 1989
(כל שנה לעומת קודמתה, אחוזים)

שיעורי גידול שנתיים מצטברים								
-1985	-1980							
1989	1984	1989	1988	1987	1986	1985	1984	
10.6	12.5	-1.4	6.0	7.9	7.8	-9.0	-0.4	כל המשק
5.4	6.9	0.4	9.6	7.1	4.4	-14.3	1.4	השירותים הציבוריים
13.6	15.4	-1.8	4.7	8.1	9.1	-6.4	-1.2	הסקטור העסקי
12.9	10.3	-0.7	4.2	9.4	9.9	-9.3	-0.4	חקלאות, ייעור ודיג
10.7	22.5	0.6	3.6	7.1	7.0	-7.4	1.9	תעשייה
12.8	18.5	1.4	5.6	13.3	0.3	-7.3	-6.7	חשמל ומים
19.5	6.8	-2.4	3.4	16.3	12.8	-9.8	-4.5	בינוי
21.3	11.9	-2.5	5.6	7.8	11.5	-1.9	-1.2	מסחר, שירותי אוכל והארוחה
11.5	13.3	-3.3	3.5	10.1	9.2	-7.3	1.5	תחבורה, אחסנה ותקשורת
13.6	12.3	-5.6	8.1	5.1	11.2	-4.7	-7.0	שירותים פיננסיים ועסקיים
23.2	9.2	-4.9	6.6	14.4	17.6	-9.6	-5.4	שירותים אישיים ואחרים
								השכר הריאלי הפנוי
17.2	7.3	-0.8	5.0	7.5	9.7	-4.5	-3.6	למשרת שכיר ²

- (1) נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מתוך דוחות מעבידים לביטוח הלאומי, מנוכים במדד המחירים לצרכן באותו חודש.
(2) בניכוי ההשפעות של שינויים בנטל המס הישיר (ניכויים משכר העובדים למס הכנסה ולביטוח לאומי) על השכר. האומדן הוא תחשיבי ומקורב, ולכן יש לקבל אותו בזהירות. (על שיטת האומדן ראה פרק ה' "הסקטור הציבורי", לוח ה'-10).
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ועיבודי בנק ישראל.

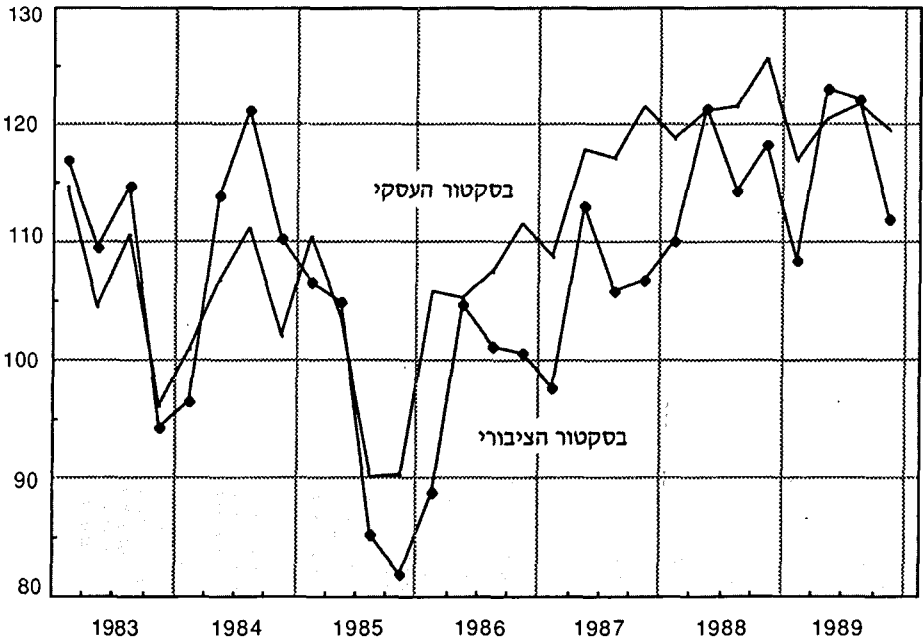
למרות הגמשת מערכת השכר, ואף שהשפעתו של חוק שכר המינימום פחתה ביחס לשנתיים הקודמות — היתה תגובתו של השכר איטית, והיא לא מנעה את עליית שיעורי האבטלה והתייצבותם על למעלה מ־9 אחוזים מכוח העבודה האזרחי. התגובה המאוחרת-יחסית של השכר לרפיון בשוק העבודה עשויה לנבוע מהערכתם של העובדים בתחילה, כי הרפיון הוא זמני, וכי צפויה התאוששות בתוך זמן קצר. רק כאשר זו בוששה לבוא, וגברה ההערכה כי השפל מתמשך ומעמיק, החל השכר להגיב. ואולם נראה שסיבות אלו אינן מספקות הסבר מלא לקשיחות השכר במשק. הרגישות המוגבלת של השכר לרמת האבטלה נעוצה במבנה המוסדי-איגודי של שוק העבודה בישראל. מבנה זה — שבו נקבע השכר במשא ומתן בין המעסיקים לאיגוד העובדים, המייצג את האינטרסים של העובדים ולא של המובטלים, או של המצטרפים החדשים לכוח העבודה — מגביל בהכרח את יכולתם של המובטלים להביא להורדת שכר. זאת משום שבכוחו של האיגוד למנוע את פיטוריהם של עובדים מאוגדים והחלפתם בעובדים בלתי מאוגדים בעלי שכר נמוך יותר⁷ — גם כשהוצאות החלפת העובדים (הוצאות

⁷ ההסבר כאן מבוסס על תיאוריית Insider-Outsider, שפותחה בידי Lindbeck ו-Snower. ההסבר העיקרי להתייצבות שיעורי האבטלה הגבוהים באירופה. על פי תיאוריה זו מבנה שוק עבודה שפועל בו איגוד עובדים דומיננטי מונע לחץ לירידת שכר כאשר עולה שיעור האבטלה, ולכן מבטל את כוחות השוק הגורמים לירידתה ולחזרה לשיווי משקל של תעסוקה מלאה.

דיאגרמה די-5

מדדי השכר הריאלי הממוצע למשרת שכיר בסקטור העסקי ובשירותים הציבוריים, 1983 עד 1989

(ממוצע 1983-1982 = 100)

המקור: נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מתוך דוחות תמכעידים לביטוח הלאומי, מנכ"ס
במדד המחירים לצרכן - ניכוי חודשי.

פיטורין והוצאות הכשרת עובר חדש) היו מצדיקות החלפה כזאת. בחינת השינויים בשכר על פי ענפים (שבה נדון ביתר פירוט בהמשך) מחזקת השערה זו: ירידות השכר התלולות ביותר היו בענפי השירותים, המאורגנים יחסית פחות ובהן לוותה ירידת השכר בקליטת עובדים. לעומת זאת בתעשייה, שבה רמת ההתאגדות היא הגבוהה ביותר, ויש בה מפעלים הסתדרותיים וממשלתיים רבים, עלה השכר למשרת שכיר (אם כי רק במעט) תוך כדי המשך תהליך פליטת העובדים.

גורם נוסף, הממשיך למתן את לחץ האבטלה להורדת השכר, הוא חוק ביטוח האבטלה. דמי האבטלה מאפשרים חיפוש עבודה ממושך יחסית, ומונעים את האילוץ לקבל את ההצעה הראשונה, ובזאת מחלישים את לחץ האבטלה לירידת שכר. אולם בצד השפעתם זו, מסייעים דמי האבטלה לשפר את התאמת העבודה לעובד, ובכך תורמים ליתר יציבות בתעסוקה שתיבחר.

גורם שלישי, המגביל גם הוא את גמישות השכר ברמה המפעלית על ידי קביעת רצפת שכר, הוא חוק שכר המינימום. השפעתו היתה חזקה במיוחד בענפים המעסיקים עובדים בשכר נמוך, והיא ניכרה בפליטה מוגברת של עובדים מענפים אלו. עם זאת, השפעתו על השכר ב-1989 היתה פחותה מהשפעתו בשנתיים הקודמות, שבהן הועלה בהדרגה חלקו של שכר המינימום ביחס לשכר הממוצע במשק. (השפעתו תידון ביתר פירוט בסעיף העוסק בשכר המינימום). ירידת תשומת העבודה מן השטחים

בענפים המסורתיים כתוצאה מן האירועים בהם, והחלפתם בעובדים ישראלים, שלגביהם נאכף חוק שכר המינימום, תרמה אף היא לעליית השכר בענפים הללו.

התפתחות השכר הריאלי למשרת שכיר בענפים השונים בתוך הסקטור העסקי בשנת 1989 מצביעה על ירידת שכר ברוב ענפי השירותים, כלומר בענפים שהם בעיקרם בלתי סחירים, וכמעט אי שינוי בשכר בענפי התעשייה והחקלאות, שהם בעיקרם סחירים. זאת אחרי עלייה תלולה יותר של השכר ברוב ענפי השירותים ועלייה מתונה יותר בתעשייה ובחקלאות בשנים 1986 עד 1988 (לוח ד-12 ודיאגרמה ד'-6).

במונחי שכר העבודה ליצרן (כלומר בניכוי המחירים ליצרן בענפים)⁸ התופעה של הדיפרנציאליות בשינויי השכר בין הענפים הסחירים לבלתי סחירים חריפה עוד יותר, שכן מחירי הסחירים עלו השנה פחות מאלו של הבלתי סחירים (לוח ד'-12 ודיאגרמה ד'-6). בענפים הסחירים (תעשייה, חלק מענפי החקלאות וענפי התחבורה הימית והאווירית) נשאר השכר הריאלי ליצרן ב-1989 בממוצע ללא שינוי, ואחרי ירידה ברביע הראשון, התחדשה מגמת עלייתו בהמשך השנה. לעומת זאת בענפים הבלתי סחירים ירד השכר הריאלי ליצרן ב-1989 ב-5 אחוזים, ולמעט עלייה קלה ברביע השני, ניכרה בו מגמת ירידה ברורה במהלך השנה.

השוואת עלייתו של השכר הריאלי ליצרן בשני המגזרים מאז תכנית הייצוב (1985 עד 1989) מלמדת, כי עלייתו בענפים הסחירים (29.9 אחוזים) היתה גבוהה הרבה יותר מאשר בענפים הבלתי סחירים (4.6 אחוזים), למרות שנומינלית עלה השכר בבלתי סחירים בכ-7 אחוזים יותר מאשר בסחירים. השוואה זו מבטאת כמובן את הייסוס הריאלי, כלומר את העלייה היחסית של מחירי המוצרים הבלתי סחירים ביחס למחירי המוצרים הסחירים. יש בה כדי לתרום להבנת כיוון השינוי המבני במשק כפי שהוא מתבטא בגידולה הניכר של התעסוקה בענפי השירותים לעומת ירידה בענפים המייצרים מוצרים סחירים.

בתקופה שאחרי תכנית הייצוב, כאשר היו במשק לחצי ביקוש, השפיעו אלו בעיקר על ענפי השירותים, והם קלטו עובדים, תוך עליות ניכרות של השכר והמחירים. יש לציין, כי גם גידול מאוזן של הביקושים גורר לחצי ביקוש כבדים יותר על הענפים הבלתי סחירים, שכן את הביקוש למוצרים סחירים ניתן לספק באמצעות הגדלת היבוא, כפי שקרה בשנים 1986 ו-1987. (ראה דוח בנק ישראל לשנת 1988, פרק ב', עמ' 26.) גם בענפים המייצרים בעיקר מוצרים סחירים, ובראשם התעשייה, הגיבו היצרנים בהעלאות שכר (אם כי פחותות מאלו שבענפי השירותים) כדי לעמוד בתחרות על עובדים. העלאות שכר אלו, יחד עם המגבלה על העלאת המחירים בענפים הסחירים — על רקע מדיניות שער החליפין היציב — גרמו לפגיעה ניכרת ברווחיות, וזו מצדה גרמה לירידת התעסוקה בענפים אלו.

ההבדל בהתפתחות השכר בין הענפים הסחירים לבלתי סחירים וגידול התעסוקה בענפים הבלתי סחירים לעומת ירידה בסחירים בשנת 1989 מוסברים בשיעורי האבטלה הגבוהים ששררו במשק (כלומר בעודף היצע ניכר של עובדים). בתהליך השינוי המבני המתנהל במשק נפלטו עובדים מן הענפים הסחירים, ובראשם התעשייה (בשל בעיות היצע, שנגרמו בין היתר בעטיין של עליות השכר הניכרות מאז 1986 ושחיקת שער החליפין הריאלי), וחלקם נקלטו בענפי השירותים, שהם פחות מאורגנים, תוך ירידת שכרם. בענפי השירותים, שבהם האיגודים פחות דומיננטיים, היתה לשיעורי האבטלה הגבוהים השפעה ניכרת יותר על השכר, והדבר התבטא בשנה זו בירידות שכר של ממש.

יתר הרגישות של השכר בענפים המייצרים מוצרים בלתי סחירים לתנאי שוק העבודה מתיישבת, כאמור, עם היותם מאורגנים פחות. לעומתם, כוחם של האיגודים המקצועיים בענפים הסחירים רב יותר, וגם חלקם הגדול של מפעלים הסדרותיים וממשלתיים בהם תורם להקטנת רגישותם לתנאי השוק.

⁸ המחיר ליצרן בכל ענף הוא מחיר משוקלל בין מחיר היצוא לבין המחיר ליצרן בשוק המקומי בהתאם למשקל היצוא בענף. שקלול הענפים נערך על פי משקל סך תשלומי השכר של הענף בסך תשלומי השכר של קבוצת הענפים.

השבר ברוטו לשעה במגזר העסקי לסי רכיבים, 1984 עד 1989
(אחוזים, כל שנה לעומת קודמתה)

השינוי בשכר בניכוי מדד המחירים לצרכן
לחודש אליו מתייחס השכר¹

שנה	השינוי בשכר בגין		השינוי בשכר		השינוי בשכר		השינוי בשכר		
	בגין תוספת		בגין תוספת		בגין תוספת		בגין תוספת		
	מדר	יוקר כאחוז	מדר	יוקר כאחוז	מדר	יוקר כאחוז	מדר	יוקר כאחוז	
המחירים לצרכן ²	המחירים במדר	המחירים במדר	המחירים במדר	המחירים במדר	המחירים במדר	המחירים במדר	המחירים במדר	המחירים במדר	
לצרכן ²	לצרכן ²	לצרכן ²	לצרכן ²	לצרכן ²	לצרכן ²	לצרכן ²	לצרכן ²	לצרכן ²	
1984	335.4	71.7	240.6	295.7	322.8	6.8	-21.9	-9.2	-4.3
1985	336.3	58.3	196.2	226.7	293.6	20.5	-31.5	-24.5	-9.4
1986	56.6	68.6	38.8	42.0	66.1	17.0	-12.4	-10.3	6.3
1987	20.0	54.0	10.8	16.6	30.9	12.3	-7.6	-2.8	9.1
1988	16.2	61.7	10.0	10.6	22.0	10.3	-5.3	-4.8	3.8
1989	20.2	43.1	8.7	8.7	14.9	5.7	-9.6	-9.6	-4.4

(1) השינוי השנתי חושב לאחר ניכוי השכר לכל חודש במרדד המחירים לצרכן.

(2) ממוצעים גיאומטריים של השינויים בכל חודש לעומת החודש המקביל בשנה הקודמת.

(3) אינו כולל את השפעת השינויים בשכר המינימום.

ה מ ק ו ר : נתוני המבחן למחקר כלכלי חברתי של ההסתדרות הכללית.

שיעורי השינוי בשכר הריאלי לעובד ולמעסיק לפי מגזרים¹
ובענפי המשק הראשיים, 1985 עד 1989

מצטבר							
1985	1986	1987	1988	1989	1985	1988	1989
השכר הריאלי למשרת שכיר							
מנוכה במחירים לצרכן							
-4.3	12.3	8.6	6.6	-3.8	16.7	2.7	19.7
-7.6	7.5	8.2	3.9	0.0	7.5	4.0	11.7
-14.2	4.8	7.3	10.0	0.8	-3.5	10.9	7.0
השכר הריאלי למשרת שכיר							
מנוכה במחירים ליצרן							
-5.5	8.2	4.2	3.8	-5.4	6.4	-1.8	4.6
-3.6	14.7	11.0	6.0	0.0	22.8	6.0	30.1
השכר הריאלי למשרת שכיר							
מנוכה במחירים ליצרן							
-3.2	15.6	10.2	3.6	-2.0	23.4	1.6	25.3
-13.8	-1.4	7.4	5.0	13.1	-8.7	18.8	8.5
-13.9	13.1	22.6	9.5	-3.6	19.4	5.5	25.9
-7.2	34.8	19.9	1.5	-12.7	49.9	-11.4	32.9
5.0	11.9	0.9	0.3	-2.4	18.6	-2.2	16.0
-21.5	10.1	13.2	10.9	-3.8	-2.2	6.6	4.3
-4.0	-8.7	-6.2	2.5	7.7	-17.8	-5.4	-22.2
0.5	-4.1	-7.0	-1.2	-3.1	-10.4	-4.3	-14.3

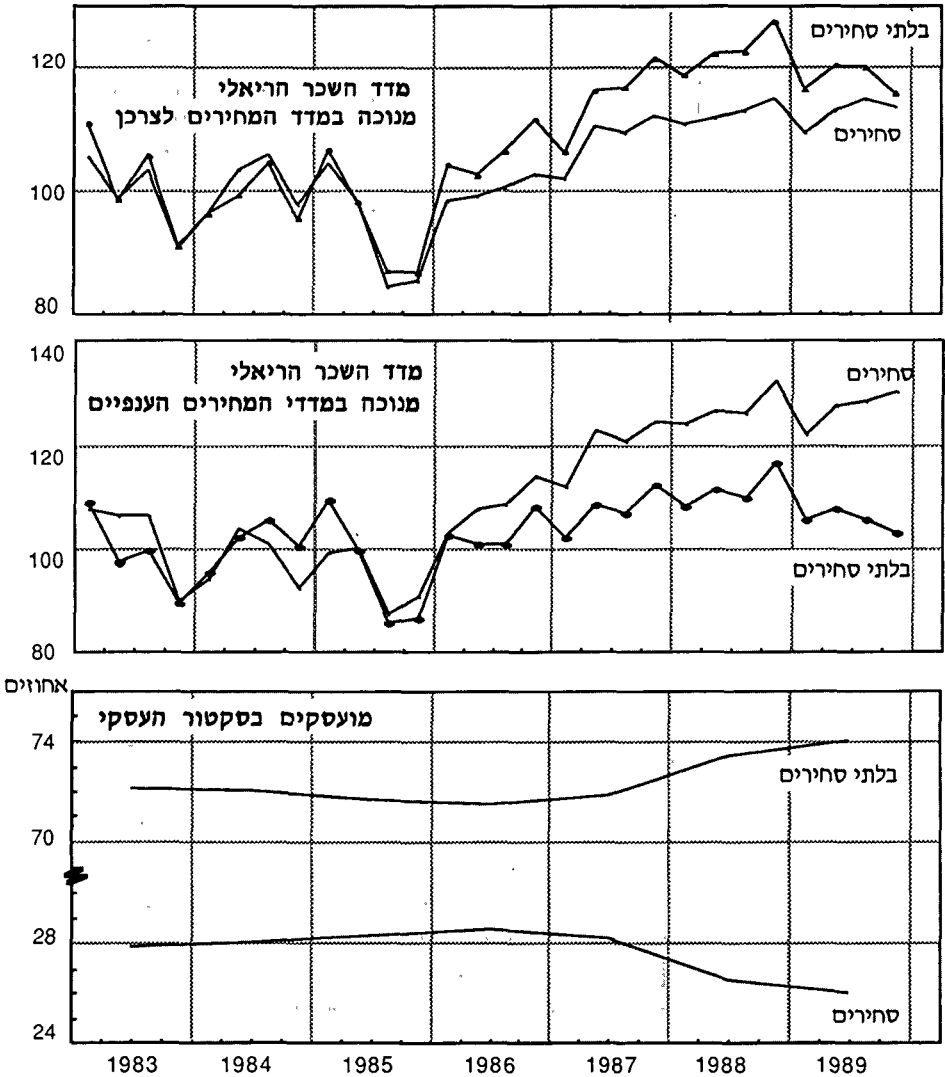
(1) בענפים הסחירים כלולים ענפי התעשייה, חלק מענפי החקלאות וענפי התחבורה הימית והאווירית. (ראה גם הערה 1 ללוח ד'-5.)

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ועיבודי בנק ישראל.

ייתכן גם, כי יש בירידות השכר בענפי השירותים בשנת 1989 משום קיזוז מסוים של עליות השכר התלולות שהיו בענפי השירותים בשלוש השנים הקודמות, והיתה בהן אולי משום עלייתיתר ("Overshooting") של השכר, על רקע הגיאות בביקושים. (כולט במיוחד בעליות השכר הוא ענף השירותים האישיים, שעליית השכר הריאלי המצטברת בו בשנים 1985 עד 1988 הגיעה ל-29 אחוזים. זאת לעומת 11 אחוזים בענף התעשייה.)

דיאגרמה די-6

השכר הריאלי והמועסקים בסקטור העסקי¹

(1) על הסיווג לסחירים ולא סחירים ראה הערה 1 בלוח ד-12

המקור: נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מתוך דוחות המעבידים לביטוח הלאומי, מנוכים במדד המחירים לצרכן - ניכוי חודשי.

א. מדיניות השכר בסקטור הציבורי

הסכם המסגרת לשנים 1988/89 ו-1989/90 נחתם באוגוסט 1988, ועל-פיו ניתנה תוספת שכר של 5 אחוזים רטרואקטיבית מיוני 1988, ו-6 אחוזים נוספים מאפריל 1989.⁹ נוסף על כך סוכם על ביטול "שעון הקיץ" והורדה של שעה ממכסת שעות העבודה השבועית. כמו כן נקבע, כי תוספות השכר שהוחלט עליהן לא יובאו בחשבון לצורך חישוב הזכאות להשלמת הכנסה על פי חוק שכר המינימום, החלטה שהגדילה משמעותית את מספר הזכאים להשלמת הכנסה בשירות הציבורי. חלוקת תוספת השכר השנייה, 6 אחוזים, בין הדרגות בכל דירוג נקבעת במו"מ עם האיגודים המקצועיים הארציים, אולם על אופן חלוקת התוספות בין הדרגות התגלעו מחלוקות במשא ומתן בחלק מן ההסתדרויות הארציות, ולכן חל עיכוב ניכר ביישומה לגבי עובדים רבים בסקטור הציבורי.

ב. הסכם תוספת היוקר

הסכם תוספת היוקר שנחתם בפברואר 1989 כלל שני חלקים (א) פיצוי מידי בן 3 אחוזים, ו-3 אחוזים נוספים כ-3 תשלומים רחויים, בגין התייקרות של 12 אחוזים בעבר. (ב) פיצוי על התייקרות עתידית בספטמבר 1989 ובמארס 1990. בכל אחד משני מועדים אלו לא יובאו בחשבון 3 אחוזי התייקרות, ובגין השאר ישולם פיצוי בשיעור של 85 אחוזים מן ההתייקרות. כמו כן נקבעו שני כללים למקרה של התייקריות חריגות¹⁰, אולם כללים אלה לא הופעלו. הסכם זה היה שונה באופן מהותי מקודמיו, כי הוא כלל חלק גדול יחסית של עליית מחירים שאינה מפוצה כלל יחד עם שיעור הצמדה גבוה יחסית בשוליים.

במארס 1990 נחתם בין האוצר להסתדרות הסכם המאריך בשנה את הסכם תוספת היוקר, במתכונתו הנוכחית. כמו כן ויתרה ההסתדרות על תוספת של כאחוז, שהעובדים היו אמורים לקבל במשכורת חודש אפריל. תמורת זאת התחייב האוצר שלא להעלות את מחירי המוצרים המבוקרים בשיעור הגבוה מ-10 אחוזים, וכן ניתנו התחייבויות כספיות שונות לקרנות הפנסיה ולגופים הסתדרותיים אחרים.

ג. שכר המינימום

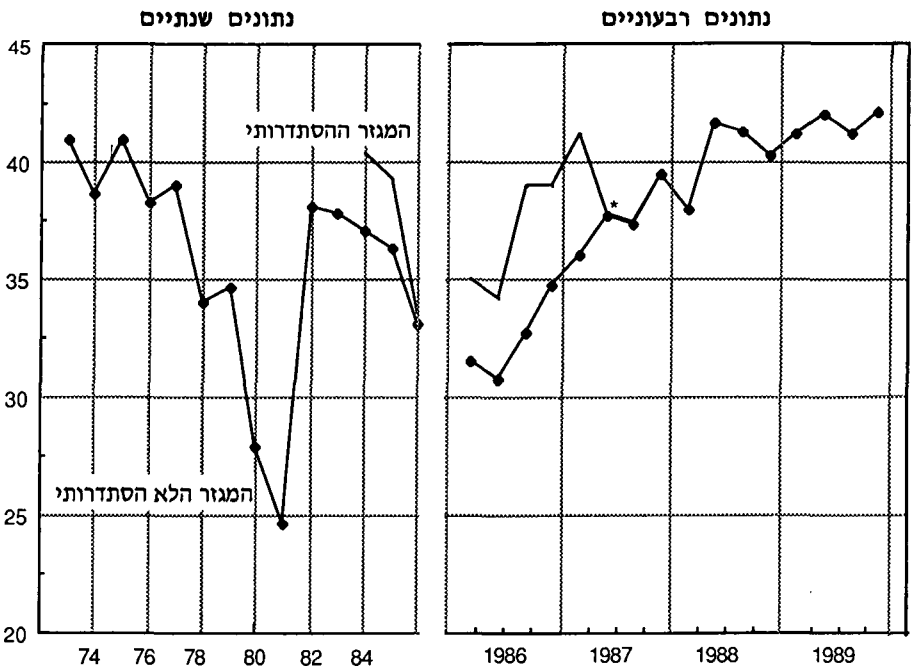
חוק שכר המינימום, שהחליף הסכם קיבוצי שקדם לו, נכנס לתוקפו באפריל 1987. על פי החוק הוצמד שכר המינימום לשכר הממוצע במשק, ונקבע כאחוז קבוע ממנו. ההתאמה המלאה נעשית אוטומטית באפריל של כל שנה שבה נחתמים הסכמים קיבוציים כלליים (אחת לשנתיים). במשך השנה מתעדכן שכר המינימום עם כל תשלום של תוספת יוקר או העלאת שכר לפי

⁹ עקרונית, חל ההסכם גם על העובדים בחברות הממשלתיות העסקיות בהתאם למתחייב מההסכמים הקיימים בכל חברה. לגבי חברה, שתודיע כי מצבה הכלכלי אינו מאפשר לה לעמוד במתחייב מן ההסכם, ינוהל מו"מ בין ההנהלה לבין הארגון היציג של העובדים בחברה בהתאם לאפשרויותיה הכלכליות; העדיפות תינתן לאמור בהסכם הכללי, וחילוקי דעות מועברים לוועדת המעקב.

¹⁰ (א) אם תהיה התייקרות חריגה בין מדרד חודש פברואר 1989 לבין מדרד חודש אוגוסט 1989, ידונו הצדדים בשאלת תשלום תוספת יוקר בגין תקופה זו. (ב) אם המדרד המצטבר בין מדרד חודש אוגוסט 1989 לבין מדרד אחד החודשים שלאחריו (אבל לפני מדרד פברואר 1990, המשמש לחישוב תוספת היוקר במארס 1990) יעלה ב-8 אחוזים או יותר, תשולם לעובדים מקדמה על חשבון תוספת היוקר של מארס בשיעור של 4 אחוזים, החל מהחודש שבו פורסם המדרד הנדון.

דיאגרמה ד-7

שכר המינימום כאחוז מהשכר הממוצע במשק, 1972 עד 1989

* באפריל 1987 נכנס לתוקף חוק שכר המינימום, המקיף את שני המגזרים.

המקור: עיבודי בנק ישראל, על פי נתוני המכון למחקר כלכלי וחברתי של ההסתדרות.

הסכמים קיבוציים רחבים. באפריל של שנה שבה לא נחתמים הסכמים קיבוציים מעורבן שכר המינימום על פי עליית מדר המחירים לצרכן. לשם חישוב הזכאות להשלמת הכנסה מכוח חוק שכר המינימום, נקבע מבחן שכר שאינו כולל רכיבי שכר והכנסה כגון ותק, שעות נוספות והחזרי נסיעה. זאת ועוד, בהסכמי שכר מסוימים (בסקטור הציבורי) הוצאו חלק מתוספות השכר מן השכר הקובע לצורך חישוב הזכאות. בשל חישוב זה, עובדים רבים (בסקטור הציבורי) שהכנסתם מעבודה עולה בהרבה על שכר המינימום זכאים מתוקף החוק להשלמת הכנסה.

באפריל 1987, כאשר נכנס החוק לתוקפו, נקבע שכר המינימום בגובה 39 אחוזים מן השכר הממוצע במשק. באוקטובר 1987 הוא הועלה בהתאם לחוק, ל-40 אחוזים מן השכר הממוצע, ובאפריל 1988 חל, לפי החוק, העדכון הדרוש שבהביא את שכר המינימום לרמה שנקבעה בחוק — 45 אחוזים מן השכר הממוצע במשק, לפי הגדרתו בחוק הביטוח הלאומי. באפריל 1989 עורבן שוב שכר המינימום בהתאם לחוק לפי עליית מדר המחירים לצרכן, והגיע במאי 1989 ל-44 אחוזים מן השכר הממוצע. בין עדכון לעדכון נשחק שכר המינימום כאחוז מן השכר הממוצע במשק, ונע בין 38 ל-44 אחוזים ממנו.

מצטבר -1987	שיעורי השינוי, כל שנה לעומת קודמתה			
	1989	1988	1987	
144.7	23.1	32.2	49.8	שכר המינימום
84.0	15.2	22.0	30.9	השכר לשעה במגזר העסקי

כפי שברור מהלוח לעיל, עלה שכר המינימום בכל אחת מן השנים מאז נכנס לתוקפו חוק שכר המינימום, הרבה מעבר לעליית השכר הממוצעת במגזר העסקי, והפער המצטבר הגיע ב־1989 ל־33 אחוזים. הפער בין עליית שכר המינימום לבין השכר לשעה פחת בהדרגה במשך התקופה הנדונה. המשך עלייתו של שכר המינימום בשיעור ניכר ביחס לשכר הממוצע לשעה במגזר העסקי ב־1989 — אף שכבר באפריל 1988 הגיע ל־45 אחוזים מן השכר הממוצע במשק, כנקבע בחוק — נובעת מעדכונו, באפריל 1989, בהתאם לעליית מדר המחירים לצרכן. זאת בעוד שעליית השכר הממוצע לשעה במגזר העסקי נפלה בכ־4 אחוזים מעליית המדר.

השפעתו של שכר המינימום על התעסוקה במשק טרם נחקרה לעומקה¹¹; אולם ממדי עלייתו ביחס לעליית השכר במגזר העסקי והפגיעה הקשה במיוחד בתעסוקה בענפים המעסיקים עובדים רבים בשכר המינימום (טקסטיל, הלבשה, עץ ומוצריו ועור ומוצריו) ובהם יש לרכיב העבודה חלק חשוב בעלויות הייצור, מעידים שלחוק שכר המינימום היה חלק חשוב בפגיעה בתעסוקה בענפים אלו. יש לציין, כי בענף המזון — שבו אמנם מועסקים עובדים רבים בשכר המינימום, אולם הוא מוגן מתחרות מחו"ל, וריכוזיותו רבה — נפגעה התעסוקה במידה מועטה יחסית.

¹¹ סקר, שנערך ב־1988 מטעם התאחדות התעשיינים לבחינת השפעת שכר המינימום על התעשייה, מצביע על השפעה ניכרת בענפי ההלבשה המזון והטקסטיל. לפי הסקר, 15–20 אחוזים מן העובדים בתעשייה מועסקים בשכר המינימום. משקלם בענף ההלבשה מגיע לכ־60–70 אחוזים, במזון לכ־30–35 אחוזים ובטקסטיל לכ־15–20 אחוזים; בשאר הענפים נע משקלם בין 5 ל־10 אחוזים. לפי הסקר, התפלגות משתכרי שכר המינימום בענף התעשייה מראה, כי 40–45 אחוזים מהם מרוכזים בענף ההלבשה, כ־25–30 אחוזים בענף המזון וכ־5–10 אחוזים בענף הטקסטיל. מתוך התפלגויות אלו נגזרה ההשפעה של עדכון שכר המינימום על עלות העבודה בענפי התעשייה: עדכון של שכר המינימום ב־10 אחוזים ישפיע ישירות בכ־1.5–2 אחוזים על עלות העבודה בתעשייה, ותהיה לו השפעה של עוד כמהחצית האחוז כתוצאה מעדכון חלקי של סולם השכר במפעלים — אולם השפעה זו נפרסת על פני כמה חודשים. עדכון כזה בענפי הטקסטיל ההלבשה והמזון יביא לגידול עלות העבודה בשיעורים שבין 3 ל־5 אחוזים. ענף ההלבשה הוא הרגיש ביותר לעליית שכר המינימום, מפני המשקל הגבוה של הוצאות השכר במחזור הענף.

לוח ד' - נ' - 1

אינדקסורים לשילוב משקי יוש"ע וישראל, שנים נבחרות¹

	-1986		-1984		-1979			
	1989	1988	1987	1985	1980	1975	1972	1970
(א ל פ י ם)								
מספר המועסקים מיוש"ע	² 104.8	² 109.3	103.3	92.8	81.8	73.0	57.9	22.8
(א ח ו ז י ם)								
שיעור תשומת העבודה מיוש"ע								
מסך כל תשומת העבודה המקומית								
בסקטור העסקי	8.3	8.2	10.6	9.8	8.4	7.8	6.0	2.6
בבנייה	41.2	38.2	46.0	39.8	30.8	28.6	19.4	11.7
בחקלאות	15.0	17.5	19.7	17.0	12.1	11.4	12.3	5.0
מזה: שכירים בחקלאות	37.6	43.2	43.9	38.6	37.3	34.8	31.4	15.4
בתעשייה	3.9	4.6	6.3	5.8	5.6	4.6	3.4	1.0
השכר של המועסקים מיוש"ע								
מסך כל השכר בישראל								
בסקטור העסקי	42.1	43.4	39.7	32.2	38.1	46.4	44.9	41.9
בבנייה	55.6	56.7	52.4	45.5	48.4	58.9	55.8	48.8
בחקלאות	61.1	64.6	56.6	41.7	46.6	62.4	68.4	61.7
בתעשייה	35.4	38.7	35.3	27.9	33.1	44.6	42.2	40.7

(1) הדגש בלוח זה הוא על שינויים בשכר היחסי. הרמה היחסית כשלעצמה אינה בעלת חשיבות רבה, שכן ההשוואה מתייחסת לשכר יומי נטו לעובד מיוש"ע ולשכר ברוטו של ישראלים. זאת ועוד: בשכר הישראלים בסך הסקטור העסקי נכללים ענפים ומשלחי יד שבהם לעובדים מיוש"ע אין כל ייצוג.

(2) כולל נעדרים זמנית מעבודתם — שב' 1988 וב' 1989 משקלם גדול במיוחד.
ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ד' - נ' - 2
התפתחות התעסוקה, 1987 עד 1989
(נתונים רבעוניים, מגוכי עונתיות)

מועסקים מקומיים (אלפים)								
הסקטור העסקי								
סך כל המועסקים המקומיים מתוקנן	סך כל המועסקים המקומיים	שירותים ציבוריים מתוקנן	שירותים ציבוריים	סך הכול מתוקנן	סך הכול	עובדי שטחים מתוקנן	עובדי שטחים	ישראלים
1,499	1,499	416	416	1,083	1,083	98.6	98.6	984
1,498	1,498	406	406	1,092	1,092	98.1	98.1	994
1,509	1,509	404	404	1,105	1,105	102.2	102.2	1,003
1,545	1,545	415	415	1,130	1,130	112.7	112.7	1,017
1,515	1,557	418	420	1,097	1,136	56.3	95.8	1,041
1,524	1,548	423	425	1,101	1,124	78.5	101.0	1,023
1,532	1,554	426	426	1,106	1,128	86.5	108.8	1,019
1,559	1,591	435	436	1,124	1,155	79.9	110.6	1,044
1,562	1,585	425	426	1,137	1,160	84.9	107.0	1,053
1,529	1,553	417	417	1,112	1,135	74.4	98.0	1,037
1,528	1,552	440	441	1,088	1,111	68.4	92.0	1,019
1,549	1,572	455	456	1,094	1,115	77.2	98.4	1,017
שיעורי גידול חצי שנתיים ביחס למחצית שנה קודמת (אחוזים)								
1.9	1.9	-0.4	-0.4	2.8	2.8	9.3	9.3	2.1
-0.5	1.7	2.7	3.2	-1.7	1.1	-37.3	-8.4	2.1
1.7	1.3	2.4	2.0	1.4	1.0	23.4	11.5	-0.0
0.0	-0.2	-2.2	-2.2	0.9	0.5	-4.3	-6.6	1.3
-0.5	-0.4	6.3	6.4	-3.0	-3.0	-8.6	-7.1	-2.6

• עובדי השטחים מתוקנן הינו אומדן סינטטי הנגזר משיעור השינוי בתשומת העבודה של עובדים אלה ברביע הראשון של 1988 לעומת הרביע הראשון של 1987 ולאחר מכן לפי שיעורי שינוי של תשומת העבודה בכל רביע לעומת קודמו.

(1) כולל עובדי שטחים.

ה מקור: סקרי כוח אדם וסקרי משפחות ביהודה ושומרון וחבל עזה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

התפתחות התעסוקה והאבטלה, 1987 עד 1989
(נתונים מנכ"י עונתיות)

שיעורי התעסוקה (אחוזים) ¹	שיעורי האבטלה (אחוזים)				
	סך הכול	נשים	גברים		
47.2	6.0	7.2	5.2	I	1987
46.8	6.1	7.2	5.4	II	
46.5	6.5	7.5	5.8	III	
47.1	5.6	7.3	4.6	IV	
48.0	5.9	6.9	5.2	I	1988
47.4	6.0	7.1	5.3	II	
47.1	6.9	8.1	6.1	III	
48.0	6.8	8.0	6.0	IV	
47.7	8.3	10.4	6.8	I	1989
46.7	9.4	11.3	8.1	II	
46.6	9.1	9.9	8.6	III	
46.7	8.7	9.8	8.0	IV	

(1) מספר המועסקים יחסית לאוכלוסייה בגיל העבודה. הנתונים מנכ"י מהשפעות של שינויים בהרכב האוכלוסייה לפי השכלה, גיל ומין; בסיס הניכוי — 1984; מותאם לאוכלוסייה של בני 15 ומעלה.
ה מקור : סקרי כוח אדם וסקרי משפחות ביהודה ושומרון וחבל עזה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ד'-נ'-4

דורשי עבודה והזמנות לעובדים, 1981 עד 1989

מספר דורשי עבודה שלא נענו — לכל הזמנה פנויה (שלא סופקה ע"י ישראלים)	הזמנות לעובדים (אלפים)	דורשי עבודה ישראלים (אלפים)		
4.3	18.2	34.6		1981
3.2	19.0	31.8		1983
5.9	16.3	37.6		1984
6.3	17.3	42.6		1985
5.2	19.2	42.3		1986
2.9	21.8	37.5		1987
4.8	20.3	48.2		1988
11.1	18.2	73.5		1989
6.8	18.1	47.4	I	1986
5.4	18.3	40.7	II	
5.7	20.7	43.5	III	
3.9	19.9	37.6	IV	
2.7	21.0	34.7	I	1987
2.1	22.0	32.2	II	
3.2	22.0	39.5	III	
3.7	22.0	43.4	IV	
3.2	21.4	40.6	I	1988
3.8	20.7	42.5	II	
5.8	18.6	49.6	III	
7.1	20.5	60.0	IV	
7.8	19.7	65.4	I	1989
9.4	18.2	67.1	II	
13.3	18.8	80.6	III	
16.1	15.9	80.8	IV	

המקור: נתוני שירות התעסוקה ועיבודי בנק ישראל.